

СБОРНИКЪ

ЗА

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ.

КНИГА II.

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1890.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Наученъ отдѣлъ.

	Стр.
В. Добруски. Археологически издирвания въ Западна България	1
Шкорпилови братия. Сръднѣвковни черкви и гробища въ Софiя	46
Д. Мариновъ. Политически движения и въстания въ Западна България	61
А. Шоповъ. Единъ документъ за българската история	115
М. Драгомановъ. Славянскитѣ сказания за рождението на Константина Великий	132
Г. Б. Христовичъ. Материяли за изучаване българската фауна	185
Д-ръ Л. Милетичъ. Старото склонение въ днешнитѣ българскы нарѣчiя	226
Хр. П. Константиновъ. Материялъ за изучаване родопското нарѣчiе	269
Марко Д. Балабановъ. Отънѣ въ България по Венелиновитѣ писма	285
П. Р. Славейковъ. Извлѣчение изъ лѣтописа на попъ Иовча отъ Тръвна	310
П. Р. Славейковъ. Бѣлѣжки за нѣкои стари поводи	317
К. А. Шапкаревъ. Нѣколко думи върху статитѣ на г. П. Драганова въ „Извѣстiя Санъ-Петербург. Слав. благотворител. общества“	326

Книжовенъ отдѣлъ.

Ив. Вазовъ. Подъ Игото, романъ изъ живота на Българетѣ въ прѣдвечерието на освобождението	1
Ст. Михайловскій. „Novissima Verba“, менададени стихотворения (часть II — отломки).	163
Яворинъ. Изъ пѣснитѣ на единъ сиромашъ ученикъ	169

Критика.

Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ. Географическiй Словарь западно-славянскихъ земель и прилежащихъ странъ, составленный Яковомъ Головацкимъ. Вильна, 1884	178
Д-ръ Л. Милетичъ. Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и др., събирани изъ равни български покрайнини. Нареджа Ат. Т. Илиевъ. Първи отдѣлъ: Народни пѣсни. Книга I, София, 1889	199
Д-ръ Б. Б. Кръстевъ. За дѣдовата Славчова унука. Ираказва Веселинъ. (Период. Списание на Бъл. Кн. Др. въ Сръдецъ, год. VI, кн. 28—30).	228
А. Т. Илиевъ. Нова Българска Пчела. Вѣстникъ поучителенъ, занимателенъ и шеговитъ. Редакторъ С. И. Доброплодный. Варна и София, 1887—8	243
Д-ръ Ив. Георговъ. Начална школа. Педагогически тетради по принципитѣ на Песталоцци. Отъ Юлий Пароцъ. Прѣвелъ отъ франц. Д. Петровъ — Ковачъ, София, 1887.	248
Д-ръ П. Н. Райковъ. Учебникъ по физиката за долнитѣ классове на сръднитѣ училища. Съставили М. Т. Бъркаловъ и П. Жилковъ. Часть I и II. Пловдивъ, 1888.	255

Народни умотворения.

I.

1. Пѣсни периодически и религиозни.

а) Коледни пѣсни.

Отъ Софiйско, записалъ Цв. Вълчиновъ	1
--	---

б) Пѣсни на Ивановъ день (женски водници).

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	14
---	----

в) Лазарски пѣсни.

Отъ Софiйско, записалъ Ст. Ватйовъ	15
Отъ „ „ „ Цв. Вълчиновъ	17

г) Разни религиозни.

	Стр.
Отъ Софийско и Трънско, записалъ Ст. Ватновъ	22
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	28
Отъ Широка-лъжа (Рупчосъ), записалъ В. Поповъ	29

2. Пѣсни изъ личния животъ.

а) Любовни.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	30
Отъ Софийско, записалъ Цв. Вълчиновъ	32
Отъ Чепино (помъшки), записали Мехмедъ Тумбевъ и Юсуфъ Синаповъ	37
Отъ Павелско (Рупчосъ), записалъ Ив. П. Поповъ	40

б) Смѣшки.

Отъ Ахъръ-челебийско, записалъ Ст. Н. Шишковъ	42
---	----

3. Пѣсни изъ челядния животъ.

а) На погача (пита на новородено дѣте).

Отъ г. София, записалъ Хр. П. Константиновъ	44
---	----

б) Свадбарски.

Отъ Хаджи-елеско, записалъ Ал. Поповъ	46
Отъ Чепино, записали Мехмедъ Тумбевъ и Юсуфъ Синаповъ	51
Отъ " " Хр. П. Константиновъ	54
Отъ Широка-лъжа (Рупчосъ), записалъ Кр. С. Узуновъ	55
Отъ Ахъръ-челебийско, записалъ Хр. П. Константиновъ	56
Отъ Грахово-поле, записалъ " " "	57
Отъ Кратово, записалъ Ефремъ Карановъ	60

в) Тѣжачки (оплакування на мъртъвци).

Отъ Павелско (Рупчосъ), записалъ Ив. П. Поповъ	64
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	65

4. Пѣсни изъ общественния животъ.

Отъ Софийско и Кюстендилско, записалъ С. Ватновъ	67
Отъ " " записалъ Цв. Вълчиновъ	69
Отъ Пирдопъ, записалъ В. П. Дюагеровъ	70
Отъ Панагюрище, записалъ Г. Панчовъ	73
Отъ Чепино, записали Мехмедъ Тумбевъ и Юсуфъ Синаповъ	75
Отъ Широка-лъжа (Рупчоско), записалъ Кр. С. Узуновъ	77
Отъ Чуревъ или Скобелево (Рупчоско), записалъ Конст. Рангеловъ	77
Отъ Ахъръ-челебийско, записалъ Хр. П. Константиновъ	78
Отъ " " " Ст. Н. Шишковъ	79
Отъ Котелъ, записалъ Г. Кировъ	79
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	80

5. Пѣсни изъ политическия животъ.

Отъ Софийско, записалъ Ст. Ватновъ	81
Отъ " " " Д. Стойковъ	90
Отъ " " " Цв. Вълчиновъ	96
Отъ Кюстендилско, записалъ С. Ватновъ	103
Отъ Самоковско, записалъ К. А. Шапкаревъ	107
Отъ с. Банско (Разлогъ), записалъ Г. Разлогевъ	108
Отъ г. Кукушъ, записалъ К. А. Шапкаревъ	110
Отъ Битолско, доставилъ " " "	111
Отъ Охридско, записалъ " " "	113
Отъ Дебърско, доставилъ " " "	114
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	114
Отъ Татаръ-Пазарджикъ, записалъ К. А. Шапкаревъ	121
Отъ Панагюрище, записалъ Г. Панчовъ	122
Отъ Чепино, записали Мехмедъ Тумбевъ и Юсуфъ Синаповъ	123
Отъ " " " Хр. П. Константиновъ	124
Отъ " " доставилъ К. А. Шапкаревъ	126
Отъ Рупчосъ, записалъ Кр. С. Узуновъ	127
Отъ " " " Ив. П. Поповъ	128
Отъ " " " Апостолъ М. Кесъвъ	129
Отъ " " " И. П. Димовски	130

	Стр.
Отъ Ахъръ-челебийско, записалъ Ст. Н. Шишковъ	131
Отъ „ „ записалъ Маринъ Сл. Велювски	137
Отъ Търновско, записала Станка Грөкова	138
Отъ „ записалъ Ц. Гинчовъ	140
Отъ Горня-Орѣховица, записалъ Мар. Бъчваровъ	142
Отъ г. Котелъ, записалъ Г. Кировъ	143

Разни народни пѣсни изъ Македония.

Събралъ и наредилъ на ноти Георги Д. Лъжевъ.

Отъ Воденско	145
Отъ Гевгелийско	151
Отъ Мъгленско	152
Отъ Прилѣпско	154
Отъ Охридско	156
Отъ Дебърско	157
Отъ Велешко	159

II.

1. Тълкувания на природни явления, разни народни вѣрвания и прокобавания.

Отъ Търновско и други мѣста, записалъ Ц. Гинчовъ	161
Отъ „ записалъ П. Р. Славейковъ	164
Отъ Добричко (Хаджиолу-Паварджикъ), записалъ М. Г. Радуловъ	166
Отъ Софийско, записалъ Д. Стойковъ	167
Отъ Воденско, доставилъ К. А. Шапкаревъ	168
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	169

2. Баяния, врачувания и лѣкувания.

Отъ Ахъръ-челебийско, записалъ Ст. И. Шишковъ	170
Отъ Търновско, записалъ Ц. Гинчевъ	172
Отъ Дебърско, записалъ В. Икономовъ	173
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	173
Отъ Добричко, записалъ М. Г. Радуловъ	174

3. Приказки за зли духове и др.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	174
Отъ Дебърско, записалъ К. А. Шапкаревъ	185
Отъ Кичаво доставилъ „ „ „	186
Отъ Охридъ, записалъ „ „ „	186
Отъ Воденско, записалъ Г. Д. Лъжевъ	187
Отъ Търновско, записалъ Ц. Гинчовъ	189
Отъ Ст.-Загорско, записалъ М. Г. Радуловъ	191

4. Приказки за черковни лица и явления.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	192
Отъ Леринъ, доставилъ К. А. Шапкаревъ	201

5. Приказки изъ челядния и общественъ животъ.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	201
---	-----

6. Прѣдания за лица и мѣста.

Отъ Ахъръ-челебийско, записалъ Ст. Н. Шишковъ	204
Отъ Воденъ, записалъ Г. Д. Лъжевъ	204
Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	205
Отъ „ записалъ К. А. Шапкаревъ	208

7. Басни (аполози).

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	211
Отъ Велесъ, доставилъ К. А. Шапкаревъ	213
Отъ Битолско „ „ „	215

8. Приказки фантастически и смѣшни.

Отъ Костурско, доставилъ К. А. Шапкаревъ	215
Отъ Ахъръ-челебийско (помашки), записалъ Ст. Н. Шишковъ	217

9. Пословици.

Отъ Дебърско, записалъ В. Икономовъ	218
Отъ Чепеларе (Рупчосъ), записалъ В. Кръстановъ	219
Отъ Харманлийско, записалъ Г. Поповъ	219

10. Гатанки.

Отъ Ахъръ-челебийско, записалъ С. Н. Шишковъ	219
Отъ Харманлийско, записалъ М. Д. Шомовъ	221
Отъ „ записалъ К. Стойковъ	222
Отъ „ записалъ Г. Поповъ	222

11. Скоропоговорки.

Отъ Дебърско, записалъ В. Икономовъ	222
---	-----

21. Дѣтски залагалки, игри и др.

Отъ Дебърско, записалъ В. Икономовъ	223
Отъ Прилѣвъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	223

Поправки на забѣлѣжени погрѣшки	225
---	-----

1, 2, 3, 4 и 5 таблици къмъ статията: „Срѣдновековни черкви и гробища въ София“.

Славянскитѣ сказанія за рождението на Константина Великий.¹⁾

Отъ М. Драгомановъ.

I.

Сърбската легенда за основанието на Цариградъ. — Българската пѣсенъ за „самотворното“ дѣте, което отнема прѣстола на царя Константина. — Нейнитѣ сърбски отражения. — Слѣди отъ подобни сказанія у Чехитѣ и Поляцитѣ. — Украинската легенда за рождението на „безбатченка“ Семена Палия. — Великорусската приказка за Попския внукъ Надзѣя, и сроднитѣ приказки въ Источна Европа, особено приказкитѣ за юнака Попелюха.

Отдавна вече е извѣстна на учения свѣтъ сърбската легенда за основанието на Цариградъ, напечатана въ Сърбския Лексиконъ на Вука Караџића:

„Сърбитѣ казватъ, че Цариграда не сж го съградили хора, а се е създакъ отъ само себѣ си. Казватъ, че единъ царь като ходилъ на ловъ налѣтълъ на една мъртва човѣшка глава, и конятъ му ѝ настѣпалъ. Главата продумала: „Ти защо ме тѣпчишъ? Азъ макаръ и да съмъ мъртва, можъ да ти напакостѣжъ!“ Царятъ като чулъ това, слѣзълъ отъ коня, взелъ главата и ѝ занесълъ дома си. Въ къщи той ѝ изгорилъ, и когато жаравата захванала да отѣхва, чукалъ ѝ на прахъ, завилъ праха въ книга и го скрилъ въ единъ ковчегъ. Подиръ нѣколко време царятъ отишелъ на нѣкждѣ, а дъщеря му, мома за женение, взела ключоветѣ, отворила сандѣка и захванжала да разбърква нѣщата. Като намѣрила праха въ книжката, и не знаѣла, какъвъ прахъ е, наслюнила си прѣста съ езика, топнѣла го въ праха и лизнѣла мѣничко, да узнае, какво е; подиръ това пакъ завила остатѣка въ книжката и го турила въ сандѣка и отъ тоя мигъ станѣла тежка. Когато послѣ захванжли да ѝ распитватъ, какъ и отъ дѣ додѣ да се случи това съ неѣ, узнали, че то станѣло отъ главата. Дѣвойката носила до времето си и родила синъ. Когато царятъ взелъ веднѣжъ отрочето на рѣцѣ, то го оловило за брадата. Царятъ зарѣчалъ да донесѣтъ една паница горѣщи въглени, и друга една

¹⁾ Сжщността на настоящето изслѣдване е била съобщена отъ автора на една сказка въ едно отъ събранията на фолклорния конгресъ (congrès des traditions populaires), въ Парижъ — 31 Юлий, подъ заглавие „Origines bouddhistes du Dit de l'Empereur Constantin et leurs traces dans le folk-lore Slave“.

жълтици, да види, дѣтето отъ глупостъ ли върши или по волята си. „Ако дѣтето е глупаво, то ще посѣгне да олови съ ржцѣ и жаравата, ако ли не е, ще грабне жълтицитѣ“. Когато донели на дѣтето и жаравата и жълтици, хопъ, олава жълтицитѣ, а жаравата не ще и да бутне. Царятъ видѣлъ тогазъ, че ще се изпълни онова, каквото рѣкла главата. Когато дѣтето пораснало вече коджамити момче, царятъ го проводилъ по свѣта и му наръчалъ: Не дѣй се спира никждѣ, до дѣто не намѣришъ, да се биждѣ двѣ злини. Момъкътъ, като ходялъ по свѣта, дошълъ най-сѣтнѣ на това мѣсто, дѣто сега е Цариградъ, и видѣлъ тамъ една зѣмля, че се овила около едно трѣнѣе. Змията хапе трѣна, а трѣна бode змията. Тогава той си помислилъ: ето нѣ, двѣтѣ злини! и зель да разглежда от-вредъ мѣстото; като го обиколилъ доближилъ се до трѣнака и рѣкълъ: „Ето дѣ трѣба да се установимъ!“ Щомъ продумалъ това, тутакси погледнълъ и отъ трѣнето до гърба му, на кѣдѣто се опжилъ, издигнѣла се стена, а отъ мѣстото (дѣто стоялъ) до трѣнието, казватъ, и до сега нѣма стена въ Цариградъ; да не бѣше се обзѣрнѣлъ и да не бѣше рѣкълъ: „Тука трѣба да се установимъ“ стѣната би израсла до трѣнието. Подиръ това той станѣлъ тамъ царъ и прѣвзелъ царството на дѣда си¹⁾.

Нѣкои части отъ тая легенда сж доста тъмни. Даже името на главния герой се е изгубило, и може да се възстанови само отъ дѣйствието което му се приписва — именно съграждането на Цариградъ или Константинополъ. Най-пълно и най-ясно се е запазило въ Сръбската легенда началото, дѣто се разказва за чудесното зачатие на героя, който подирѣ става царъ въ Цариградъ. Но и въ тая частъ на легендата очевидно нѣщо е испуснѣто, а именно не е обяснено, отношението на стария царъ съ главата и наопаки.

Пълниятъ трагизмъ и ясността на цѣлата легенда изискватъ непрѣменно, щото главата въ първоначалната си форма, т. е. тоя който ѣж е носилъ приживѣ, и стариятъ царъ, на когото царството се завладява отпослѣ отъ сина на главата, да бждѣтъ въ враждебни отношения.

¹⁾ Vuk Steph. Karadschitsch, *Lexicon serbico-germanico-latinum*, Vindobonae, 1852. 808. Прѣди да разгледамо основата на цѣлата сръбска легенда, считаме за нужно да забѣлимъ, че подробността за искушението на чудесно заченѣното дѣте се срѣща и въ еврейскитѣ и християнскитѣ апокрифи — и то за Мойсея. Когато дъщерята на Фараона покаяла на баща си Мойсея, за когото било пророкувано по-отрано, че ще посрами Египетъ за слава на Евреитѣ, то Мойсей грабнѣлъ короната отъ главата на Фараона и ѣж наднѣлъ на своята. Египетскитѣ влѣхви съвѣтвали Фараона да убие отрочето, но ангелъ Божий, въ образъ на царедворецъ, посѣтънѣлъ, да го испитатъ съ жаравата и влато, и когато дѣтето посѣгнѣло да вграбчи влатото, ангелътъ му упривилъ ржката на въглицата. (*Gfrörer, Prophetæ Veteres pseudopigraphi*. 205—362. — *Migne, Dictionnaire d'apocryphes* II 1257—64. — Отъ тия апокрифи за Мойсея сжществуватъ и славянски редакции. (*Шилингъ. Ложные и отреченные книги русской старины* 39 и слѣд. — *Шорфиревъ, Апокриф. сказанія о вѣтхо-завѣтныхъ лицахъ и событіяхъ*, 289 и сл.)

Недавна г. Вл. Качановскій напечата въ „Памятники болгарскаго народнаго творчества“ (Вып. I. Сборникъ западно-болгарскихъ пѣсень, СПБ. 1882) една пѣсень, въ която намѣрваме сжщия, макаръ и по-инѣкъ разработенъ мотивъ за чудесното раждане на единъ герой, който тѣй-сжщо прѣвзема прѣстола на единъ царъ — на царя Константина, очевидно въ Цариградъ. Пѣсеньта се различава въ това, че придава на царя друга роля, именно прѣдставя го, че взема мѣрки, да истреби чудотворно роденото дѣте, но безъ сполука.

Ето тая пѣсень:¹⁾

- Тодоро, Тодоро Влаино!
 Останала Тодора Влаина,
 Останала съ деветъ сирочета;
 Чудила се, со-съ ни што да чини;
 5 Прочула се пуста евтинія,
 Евтинія у пуста Софія:
 Куто жито педесѣ грошеве,
 Ока просо дванѣсе гроша;
 На си-те по дутянъ купила,
 10 На Димитрія до два дутяна купила,
 Си-те ги я на занаятъ дала —
 Кой терзія, кой младъ тюрчія,
 Димитрія на два занаятъ дала —
 Емъ терзія, етъ младъ патречія.
 15 Прожегна се черна чума —
 Та не бие секаде редомъ,
 Но избира кой-де ка юнака,
 Кой-де-ка юнака по единъ у майтя;
 Удари деветъ мили сина:
 20 Си-те ги гробишта качала,
 Димитрія у дворъ законала
 Одъ заръ: сину „добро итро“!
 Вечеръ иде: сину „добро вечеръ“!
 „Жешка ли е, сину, земляна постельта?“
 25 Жешка ли е, сину, камена зглавница?
 Жешка ли е, сину, штичена завивка“?
 И му пали по полъ ока свѣшты.
 Одъ жалби е земня продумала:
 „Стига, мале, стига, мѣло мале!“
 30 Со-съ свѣшты покрово изгоре,
 Со-съ сълзи гроби истопа.
 Чудило се сирота влаина,
 Чудило се самá, што да прави;
 Паѣулезна у нова градина.

¹⁾ Фонетически не съвсѣмъ правилно записана. Ред.

- 35 Та откинá до два, ми, зунбуля,
Откинá ги со-съ лѣва-та рака,
Та ги тури у десна-та пазука.
Одъ занбулѣ, што че да ю биде?
Пошла е трудна и дебела;
40 Носила го до деветъ мѣсецы,
Родило се дете самотвѣрно:
Нá глава му златна айманлія,
Подъ рацѣ-ты златны крыла трепчатъ";
Одъ радости сирота влайна
45 Направи му среберна люльчица,
На люльтя-та златени люліла;
Повіла го у свилны пелены;
Вержа люлька за блага ябука;
Емъ го люля, емъ му пѣсень пѣе:
50 „Люлюй Нане, дете самотворно“.
Поканіла петина-та попѣве
И канила петйна кѹмове,
Та керстила детѣ самотворно,
Турі му имя Іованіѣ.
55 Емъ го люля, емъ му пѣсень пѣе:
„Люлюй Нане, дете самотворно,
Да пораснешъ юнакъ надъ юнакъ,
Да преотмешъ на царо царство-то,
Да си станешъ най-големъ валіѣ“.
60 Дочуле я комшіи душмане.
Испияя тая бѣла книга,
На кнѣга-та това черно писмо;
Пратия го цару Костадину;
Расчети го царо Костадино,
65 И извикá два берза юнака,
Два юнака, како два голака:
„Да идете на Влашка-та земня,
Да идете влаинны двory
Ни е биты, ни е, башъ, мачѣты,
70 Салъ земѣте дете самотворно:
Де е, сага тува да е“.
Отидѣа на Влашка-та земня,
На влаинны-те двory:
„Добро итро, влаино невѣсто“!
75 — „Далъ Богъ добро, два бѣрза юнаки!
Далъ сте дошлѣ леби да ядите,
Иль сте дошлѣ вино да пѣете“?
А они по тіѣ говорятъ:
„Э, ти-зе-ка влаино невѣсто!

- 80 Ни сме дошли лебе да ядеме,
 Ни сме дошли вино да пиеме.
 Но сме дошли дете да зѣмеме
 Твое дете самотворно“.
- Однесоа детѣ самотворно,
- 85 Однесоа на царска-та земня,
 Дáдова цару Костадину;
 Развилъ го царо Костадино:
 На главу му златна айманлія,
 Подъ рацѣ му златни крѣла трепчатъ;
- 90 Погледá го царо Костадино,
 Па извѣика Нико зондаджія:
 „Э, ты-зе-ка Нико зондаджіе!
 Отвори-си темни-те зондане,
 Та да ферляшь дете самотворно,
- 95 Да го ферлишь у темни зондани,
 Да го ядатъ зми и гуштерье“.
- Отвори Нико темни-те зондане,
 Та си ферли дете самотворно,
 Да го ядатъ зми и гуштеріи.
- 100 Поболъ се царо Костадино;
 Обидоа орѣ и загорѣ,
 Не могоа лѣкове да найдатъ;
 Поболъ се много царо Костадино:
 Изъ кости му трава проникнала,
- 105 Изъ очи му муи пролітая,
 У уши му поганци матиле.
 Проговори царо Костадино:
 „Э, ты-зе-ка Нико зондаджіе!
 Отвори си темни зондане,
- 110 Ега найдешъ одъ детѣ косчица —
 Белки, ме е майтя му проклела —
 Та да носишь на негѣвата майтя,
 Да си види детѣ косчица“.
- Отвори си Нико темни зондане,
- 115 Да си тражи одъ дете косчице,
 И види:
 Дете сѣды на свилна постеля;
 Света Петка у скутъ го держеше,
 Света Недѣля свѣшта му свѣтеше,
- 120 Дете чати кнѣга вангелне.
 Па си станá детѣ Іованіе,
 Та си дойде при царо Костадино,
 И си фана царо Костадино:
 Изверте му тія черни очи,

- 125 Одсѣче му тія бѣли рацѣ;
И му купи дървена паница,
Изнесе го на длеги друмове;
Па нему по тія оговори:
„Аво, цару, аво, Костадину!
130 Тува, цару, царство да царуешъ!
Тува, цару, кралство да кралюешъ!“
Па си праты дете Іованіе,
Па си праты два бърза юнака,
Та ги праты на Влашка-та земня,
135 Да доведатъ нему стара майтя.
Пойдоа два бърза юнака,
Пойдоа на Влашка-та земня,
Доведоа негова-та майтя;
Проговори негова-та майтя:
140 „Э, ты-зе-ка дете самотворно!
Се ми е млекѡ-то истекло“;
Я детѣ по ти оговора:
„Аво, мале, аво, старо мале!
Мене-ми е млеко доождало“.
145 Детѣ игра съ лека боздугана,
Лека-лека деведесѣ ока,
147 И си сѣди на царскіѣ столъ¹⁾.

При всичкитѣ отличия на тая пѣсенъ отъ сръбската легенда, между основитѣ на двѣтѣ сказания има очевидно сходство: и тукъ и тамъ стариятъ царъ иска да убие самотворното дѣте, което е прѣдначено да царува на негово мѣсто, но не успѣва. Но и въ българската пѣсенъ първоначалнитѣ мотиви на драмата сж затъмнени. Вдовицата, майката на самотворното

¹⁾ Г. Веселовскій въ своята статия „Царь Константинъ въ русскихъ и южнославянскихъ пѣсняхъ“ (Южнорусскія былины, III—XI, СПБ. 1889, 299) привежда извлѣченія отъ пѣсенята No. 38 въ Сборника на Богорова, когото нѣмаме подъ рѣка. Чумата наморила въ Босна 300 дѣца, 300 ергени и 300 моми „Па не се Босна запознала“; най-сетнѣ грабва и единичкия синъ у една майка, „Тогасъ са е Босна запознала“. Майката въ расстояние на три години ходи три нѣтъ на день на гроба на сина си и нарежда:

„Помози Богъ, сине Костадине,
Мека ли е дървена постеля,
Меко ли е бѣлъ камень за сглавье?
Въ жалба е земля продумала:
Ой ми ты, Костадинова мале,
Стига тори на гроби доходи,
Въ коса ми са е змия испилила,
Испилила е до три зѣмчета:
Едно ми море църни очи піа,
Второто ми тънки вежди пасе,
Третьото ми бѣло лице грызе“.

И майката прѣстанжала да ходи на гробницата. Тукъ пѣсните се свършва. Очевидно тя се е образувала отъ началото на приведената горѣ пѣсенъ въ Сборника на Качановскій (No. 113) и е станжала самостоятелна, като се е приспособила къмъ една идея, която често се срѣща въ народната словесность: къмъ идеята, че мъртвитѣ не обичатъ да ги оплакватъ дълго време и горчиво.

дѣте безъ всѣкакво основание заръчва на сина си, да прѣвземе царството на царя Константина. Въ първоначалния мотивъ не-прѣменно трѣба да е имало указанія, че между неж и царя е имало нѣкаква вражда; майката трѣба да е желаяла да си отмѣсти, защото царятъ убилъ синоветъ ѝ, а може би и баща имъ. Въ пѣсенъта, напротивъ се казва, че тѣ умрѣли отъ чума. Слабо напомня тоя мотивъ единъ отъ вариантитѣ на тая пѣсенъ въ Сборника на Братия Миладиновци „Български народни пѣсни“. (Загребъ, 1861 No. 168), гдѣто майката „Кральовица, Бановица“, която сама убива Турчина-воевода, пѣе на сина си:

Нани, сино да порастешъ,
На *тейковото* ти мѣсто,
Мили сино, да поминешъ.

Специално за тоя вариантъ трѣба да кажемъ, че той принадлежи къмъ многобройнитѣ до сега напечатани варианти отъ тая пѣсенъ, които, чрѣзъ испущанието на мотивитѣ, що срѣщаме въ първата половина на горѣприведената пѣсенъ отъ Сборника на г. Качановскій, а именно на мотива за смъртта на всичкитѣ синове на вдовицата, и за чудесното зачатие на героя-отмѣстителя, а други нѣкои чрѣзъ самостоятелното развитие на подробноститѣ въ основната тема, получаватъ видъ на съвсѣмъ самостоятелни пѣсни.¹⁾ Впрочемъ и въ нѣкои отъ тия варианти се срѣщатъ черти, които трѣба да отбѣлѣжимъ, както за това, че придаватъ ново развитие на мотивитѣ, сгруппирани въ No. 113 на Качановскиевия Сборникъ, който трѣба да се счита за най-стария и най-пълния вариантъ отъ тоя кръгъ, тъй сжщо и по причина, че тия черти прѣдставятъ особенности, които ще ни послужатъ за обяснение на други пѣсни, които тъй сжщо могатъ да се отнесжтъ къмъ тоя кръгъ. Въ No. 67 на Миладиновия Сборникъ срѣщаме поне мотива за чудотворното зачатие отъ една плоча мраморъ, която плоча сирота Яна, майката на героя, що прѣвзема послѣ царството отъ царя, носи деветъ мѣсеца подъ пояса си на бѣлото сърдце. Въ варианта на Ямболчанина Драгнева дѣтето щомъ се ражда про-думва и прѣдсказва своето величие:

„Я стани, мамо, я стани,
Стани ме, мамо укжпи,
Па ме хубаво повій,
Да растнж, мамо, порастнж,
Че щж царъ, мамо да станж,

¹⁾ Срав. у Качановскій No. 114, у Миладиновци, освѣтъ указавия No. 168 още No. No. 49, 50 и 67; у Чолакова, Българскій Народенъ Сборникъ, Болградъ, 1872 No. 57; у Драгнева Ямболченина, Български народны пѣсны, въ Български Книжници 1869, 211—212; у Ат. Илиева, Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и пр. Ки. I. София 1889. No. 76.

Царь щж да станж мамольо,
И ты при мене царица“.

Прѣди да прѣстѣжимъ къмь подробния разборъ за произхождението на занимающитѣ сказания, считаме за нужно да отбѣлѣжимъ паралелитѣ на горѣприведения пасажъ отъ българската пѣсенъ въ сказанията на другитѣ народи. Сжщо като момченцето въ тая пѣсенъ захваща да говори тутакси подиръ ражданието си и *Budda* (ср. *Le Lalita-Vistara*, trad. par Foucaux 1884, 78, Spence Hardy, *A mannuel of Buddhism*, 1880, 149. Koerpren, *die Religion des Buddha*, I. 78 и др.)—и *Моисей* (въ еврейско-мюсюлманскитѣ прѣдания. Ср. Gfrörer, op. cit, 331 *Weil*, *Biblische Legenden der Muselmänner*, 134).

Въ No. 50 у Миладиновци (Малечокъ Јованъ) когато царятъ узнава, какво прѣдсказва Јовановата майка, заповѣдва на своитѣ „чо'адари“:

„Варлете го въ атой'те да г' изгавѣтъ“.
Ге варл'е тие къ ато'ите,
А това сѣ качи на ато'и!
„Варлете го въ силне вурне д' изгоритъ“.
Го варл'е тие въ силне вурна;
Кога сутра го видо'а дета,
Скжрсноузе тоа кжде седитъ,
И ми пейтъ бѣла книга.

Току-що указанитѣ варианти съхраняватъ мотивитѣ на основата (No. 113 въ Сборника на Качановскій), напротивъ сжщи единъ вариантъ, напечатанъ въ една отъ „Съврѣмненни книжки за прочитание на всѣкиго“ кн. III. отъ И. Р. Блъскова *Зюмбюль-цвѣте*, (Варна 1882, 53—57) расширява тия мотиви макаръ въ него да е испуснѣто *чудесното зачатие* на дѣтето. Тукъ вдовицата има два сина и една дъщеря Станка; синоветѣ си и дъщеря си оженва; дъщеря си за едно сѣтно сираче „клѣто комшийче“, обаче Господъ имъ помогналъ и добро иманье стигнали; само отъ сърдце рожба нѣмали.

Станчица булка хубава
Денѣ са Богу моляше,
Нощѣ поклони струваше:
— „Боже ле Вишенъ-Високи,
Боже ле милий Господи,
Боже ле, я поможи ми,
Иннами, Боже рожбица,
Макаръ да ѣ, Боже, жабица.
Както са Станчица помоли,
И тѣй я Господъ бре зачюлъ,
Бре зачюлъ и ѣ помогналъ,

Инна ми мжжка рожбица.
 И то са джанамъ породи
 По зименъ день — Иванов-день:
 Само си име кръщало —
 Лично ми име Иванчю,
 И на чело му звѣздата,
 На грѣди му ясенъ мѣсець.
 Като ги видѣ майка му,
 Тя му се радомъ обрадва.
 Иоще три дни не сторила
 Съ златъ са ѝ рѣженъ подпрѣла,
 Распаса опасъ коприненъ
 Злата му люлка направи,
 Иванча гуди въ люлчица,
 И си Иванча залюля,
 Тѣнка му пѣсенъ запоя:
 — „Няни ми, няни, Иванчо,
 Расти Иванчо порости,
 Да станешъ холанъ башъ юнакъ,
 Башъ юнакъ холанъ, башъ левентъ:
 Царство да си от'тѣмнешъ,
 Царството и везирството:
*Царството ѝ, холанъ, бащину,
 Столнината ѝ дѣдова*“. —¹⁾
 Че сж Станчица зачюли,
 Туй Станкинитѣ кумшийки:
 Не ѝ сж били комшийки,
 Най ѝ сж биле душманки;
 Скоро възъ царя отишли,
 Отъ царя мюжде да зематъ;
 И тий на царя думаха:
 — „Царю лю, Господарю лю!
 Мюжделеръ олсунъ царю лю!
 Векн на тебе ѝ от'стойну,
 От'стойну на столъ да сѣдишъ:
 Ти щешъ отъ столъ да слѣзишъ.
 Туй Станка, туй душманката,
 Мжжка ѝ са рожба породи —
 И на чело му звѣздата,
 На гърди му ясенъ мѣсець;
 То ще на столъ да сѣдне:
 Царство му било бащину
 Я визирството дѣдово“. —

¹⁾ Началото на пѣсенъта съвсѣмъ не дава да се прѣдвиди такава постановка на въпроса.

Царю си нищо не рече,
 Ам'си риджали проводи,
 Риджали и тъмничари.
 Скоро Иванча да грабнатъ
 Да го възъ царя занесжтъ. —
 Риджали и тъмничари,
 Скоро Иванча грабнаха
 И го възъ царя занесли.
 Царю имъ вѣрно думаше: —
 — „Риджали вий тъмничари,
 Вий си Иванчо хвѣрлети
 Въ тъмница черна черница,
 Да знай Иванчю да помни
 Какъ се царство отнима:
 Царството, холянъ, отъ царя
 И везирството отъ визиря.“ —
 И го въ тъмница хвѣрлили,
 Лежалъ е Иванчю що лежалъ.
 Царю риджали думаше:
 „Риджали вий тъмничари,
 Я си тъмница отурете,
 Отурети и очистети
 Отъ Иванчюви кокали,
 Отъ Иванчюви миризми“. —
 Риджали и тъмничари,
 Тъмници от'орили:
 Тъмниците сж свѣтнали
 Отъ Иванчюви хубости:
 На чело му звѣздата,
 На гърди му ясенъ мѣсець.
 Иванчю на столъ седѣше,
 До опасъ желти желтици:
 Въ ржка си тифтеръ държеше
 Черно си слово четеше:
 „Царю ше отъ столъ да слѣзи,
 Иванчю на столъ ще сѣдни,
 Веки на царю ѱ отстойно,
 Отстойно на столъ да сѣди;“ —
 Царство ѱ холянъ бащино,
 Столнината е дѣдова.

Пѣсни за вдовишкия синъ, който отнема царството на
 нѣкой силенъ царь, има и у Сърбитѣ. Записанитѣ до сега на-
 риянти отъ тѣхъ (срав. у *Караџић*, *Српске народне пјесме из*
Херцеговине No. 25 и у *Ястребова*, „Обичаи и пѣсни турецкихъ
 сербовъ“, II. издание 1889, 477) непрѣдставжтъ обаче нищо

самостоятелно и сж чисти отражения на тия български пѣсни, въ които тая тема се прѣдава съ испущание на мотива за чудесното раждане на героя, като напр. No. 49 у Миладиновци или No. 114 у Качановскій. Въ варианта на г. Ястребова основата на сказането е ослабнѣла, както и въ нѣкои български варианти, тѣй щото вече не се и поменува, че юнакътъ завладѣва царството, а само се развива темата за чудесното му избавяне отъ жестокитѣ прислѣдвания на царя:

К'д отвори ту т'мну т'мницу,
Т'мница му од сунца засија',
Сѣм Дејан ми у стопове седи
Пред њиме је софра позлаћена
И на софру пребела погача,
На погача пребела ченица,
На ченица свећа упаћена,
И на софру чаша рујна вина,
На рамена два бели голуба.

Има указания, че и у Чехитѣ и Поляцитѣ сж сжществували, а може би да сжществуватъ и до сега сказанія подобни на сръбскитѣ и българскитѣ, но не сж още записани по научно-етнографически начинъ, т. е. точно тѣй както ги разказва простиатъ народъ.

Въ книгата на г. г. J. Fricz и L. Leger „*La Bohême historique, pittoresque et littéraire*“ 1867, 344, въ статията на г. Фрича: „Националната идея въ поезията и прѣданията на Чехитѣ“ намѣрваме слѣдующия расказъ, който авторътъ прѣдава съ свои думи така:

„Единъ гробаръ ималъ една дъщеря, която му помагала въ ежедневната му, печална работа. Дѣвойката още отъ млади години, осждена на уединение, инстинктивно се научила да прибира на едно мѣсто коститѣ, които намѣрвала расхвърляни по гробищата, натрупвала ги въ правилни пирамиди и правяла отъ тѣхъ олтари. Въ черепитѣ, които и служали за чаши, тя туряла приношения отъ цвѣтя.

Дъщерята на гробаря расла и ставала сѣ по-хубава и по-хубава. Единъ пжтъ, когато излѣзла изъ гробищата, да намѣе вода на кладенеца, случило се, че единъ черепъ наднѣлъ отъ олтаря и захванѣлъ да се търкаля подирѣ ѣ. Тя сърчено подигнѣла мъртвата глава и продумала: „Да не съмъ те турила на нѣкое мѣсто, недостойно за тѣбѣ? Успокои се, азъ ще ти намѣрѣмъ по-хубаво мѣсто.“ Целунѣла черепа и усмихнѣта го турила на олтаря. Но отъ тогава черепътъ не рачалъ вече да се отдѣли отъ нозѣтъ на дѣвойката, и се търкалялъ подирѣ ѣ на всѣкъдѣ; самъ гробарятъ се уплашилъ отъ това чудо,

обърнжлъ се къмъ една врачка, и по нейния съвѣтъ, изгорилъ черепа и далъ на дъщеря си да изяде пепельта. Подиръ една година дѣвойката родила момче — юначе. Новородениятъ прѣкаралъ младостта си при политѣ на планината Бланика, подъ сѣнката на липитѣ, и се сношавалъ съ душитъ на умрѣлитѣ войници (които живѣяли въ планината). А кой знае, може вече да е станжлъ и тѣхенъ воевода“¹⁾

Формата на тоя расказъ, разбира се, не е простонародна; нѣкои подробности, особено сближението на героя съ планината Бланика и съ спящитѣ въ нея войници, ни се виждатъ доста подозрителни: забѣлѣжава се, че авторътъ желае да обработи расказа въ духа на съзнателния националенъ мессиянизъмъ; но основата на расказа трѣба да е взета отъ народнитѣ уста (както казватъ етнографитѣ) и принадлежи очевидно къмъ сърбската легенда за основанието на Цариградъ.

Подобенъ народенъ расказъ трѣба да е слушалъ и полскиятъ поетъ Юлий Словацки. *Попель* героятъ на неговата поема *Król-Duch* е синъ на една вѣщица. И Попель е тѣй сжщо чудесно заченжтъ отъ пепельта и праха на лѣжащитѣ на бойното поле мртви тѣла. На това бойно поле било паднжло племето на вѣщицата. *Попель*, т. е. родениятъ отъ пепель, страшно иска да си отмжсти на враговетѣ, които убили праотцитѣ му, отъ пепельта на които билъ самъ заченжтъ.

Горнето Полско сказание, което тѣй силно е прѣработено отъ Словацки, щото едвамъ може да се подозира сега първоначалната му, чистонародната му основа, се приближава повече къмъ българската пѣсенъ за самотворното дѣте, което се зачева отъ единъ паднжлъ на гробищата цвѣтъ и като порасва, прѣвзема царството на царя Константина; Украинската легенда за рождението на казашкия войвода Семена Палия напротивъ повтаря почти точка по точка началото на сърбската легенда за основанието на Цариградъ.

Може би, нѣма да бжде излишно, да кажемъ на българскитѣ читатели нѣщо за историческото значение на Семена Палия. Главниятъ театъръ на дѣятелността на тоя герой е била една частъ отъ Украина, на дѣсния брѣгъ на р. Днѣпръ, която съставлява сега Киевската губерния. Тая плодородна страна, която прѣдставя една отъ най-населенитѣ провинции на Руссия,

¹⁾ Легендата за подобни войници, които спятъ въ нѣкоя планина, до като настѣпи врѣме, да налѣжтъ и да извършатъ нѣкой извѣстенъ религиозенъ или патриотически подвигъ, е распространенъ у равни азиатски и европейски народи. Тя е одѣкъ отъ ирански мессиянистически вѣрвания. За славянскитѣ варианти на тая легенда ср. *Кузмичевскій*: „Шелудивый Буяка въ украинскихъ народныхъ преданіяхъ“ (Кіевская Старина, 1887). Къмъ указаниѣтъ тамъ варианти трѣба да се прибавятъ: *Danica*, 1809, 63—64; *Archiv für die slavische philologie*, I, 276. Вижъ и българскитѣ легенди за Марка Кралевича, който спи въ планината ср. *Grohnmann, Sagenbuch von Böhmen und Mähren* I, 10 и *Периодическо Списание на Българското книжовно дружество*, Май и Юни 1885, 415—446.

биде присъединена въ 1654 год. заедно съ другитѣ казашко-украински области съ московското царство, споредъ договора на Хетмана Богдана Хмельницкий. Но въ 1667 год. дѣснобрѣжна Украина била отстъпна пакъ на Полша и слѣдъ това Московия, Полша и Турция се зговорили, за удобство на тритѣ царства, да оставятъ тая страна пуста мѣжду владѣнията си. Украинскитѣ народъ не можалъ да се съгласи на такъва една присѣда и за това почналъ самоволно да колонизира края, толкова повече, че тежкото тегло отъ една страна отъ полската аристокрация въ Западно-Украинскитѣ земи (Волинъ, Галиция и др.) и отъ друга — отъ новородената, изъ срѣдата на самитѣ казашки старшина, аристокрация въ Источно-Украинската Хетманщина (сега Черниговска и Полтавска губерния) — това тегло пораждало насилно охота въ массата на украинскитѣ поселенци да търси по-свободни земи. На чело на тая колонизация се поставилъ Семенъ Гурко, нарѣченъ още (вѣроятно най-напрѣдъ въ Запорожъето) Палий. Самъ Гурко билъ отъ лѣвобрѣжна Украина и участвувалъ въ казашкото опълчение, което полскиятъ кралъ Янъ Собески билъ събралъ въ дѣснобрѣжна Украина противъ Турцитѣ, и което опълчение послѣ полското правителство суетно се мѣчило да онищожи, понеже се бояло отъ влиянието му на проститѣ селяни. Около 1700 год. Палий, називайки се тогава казашки полковникъ Хвастовский, станалъ фактически господаръ на широкия тоя край, на дѣсния Днѣпровъ брѣгъ, и наченалъ да се стрѣми, да съедини тая страна съ лѣвобрѣжната казашка Хетманщина, която се намѣрвала подъ сюзеренството на Московското царство. На Московското правителство, разбира се било приятно това увеличение на владѣнията и войската му, но се бояло, да не би да възбуди противъ себеси, Полша, съ която тогава Петръ Великий воювалъ противъ Шведитѣ. Освѣнъ това тогавашниятъ хетманъ на лѣвобрѣжнитѣ казаки, Иванъ Мазепа, когото проститѣ народъ въ Хетманщината и въ демократическата запорожска Сѣчь не обичалъ за аристократската му политика, страхувалъ се, че популярниятъ въ Запорожъето Палий, ако се съедини официално съ подчиненитѣ нему (на Мазепа) казаки, ще бѣде избранъ за хетманъ на двѣтѣ Украины. Въ 1704 год. Мазепа съ съгласието на царя, измамилъ Палия при себе си и го арестувалъ. Подиръ това Палий билъ испратенъ на поселение въ Сибирь гдѣто и останалъ до 1709 год.

Когато Мазепа прѣминалъ на страна на Шведския кралъ, Карла XII, Петръ Великий би трѣбало да постави противъ Мазепа нѣкоя популярна въ Украина личностъ, но макаръ Палий и да билъ воювалъ противъ Мазепа и Шведитѣ, дѣлото му въ дѣснобрѣжна Украина пропаднало: Петръ Великий заповѣ-

далъ да разрушѣтъ казашкитѣ прѣселения на дѣсия Днѣпровъ брѣгъ и прѣдалъ тоя край на полското господарство, въ рж-цѣтѣ на което страната и останѣла до раздѣлението на това господарство въ XVIII в; при тоя случай тоя край билъ присъединенъ къмъ Русската Империя, но населението му отдавна вече било поробено отъ полската аристокрация.¹⁾ Ний раска-захме на кратко историята на Семена Палия и за това, защото, както ще видимъ въ по-нататъшния ходъ на настоящето из-слѣдване, сказанията, които ни занимаватъ, сж се образували първоначално много отдавна и много далечъ на истокъ и сж се привързали къмъ единъ исторически герой, ролята на когото е била до нѣкъдѣ аналогическа на Палиевата роля, а именно къмъ единъ демократически герой. Чудно е, че тия сказания въ Украйна сж се прицѣпили къмъ такава една късна личностъ, като Палия, когато въ такива сродни и относително близки на Украинцитѣ народи, като Сърбитѣ и Българетѣ, сж се на-слагали върху една много по-древна личностъ, знаменита осо-бито въ църковната история. — Тоя фактъ прѣдставя единъ отъ най-интереснитѣ примѣри отъ литературенъ атаквизмъ.

Мѣжду тия легенди за Палия, които живѣятъ и до сега въ устата на Украинския простъ народъ, има и една за рожде-нието му, отъ която първъ вариантъ е билъ съобщенъ отъ *II. Ревякина* и напечатанъ въ „Основа“ 1861 год. (XI и XII кн. отд. XIV, 29—30).²⁾ Ето и самата легенда:

„Въ Мотовилвка (село въ Киевската губерния, около Хвас-товъ) живѣлъ едно врѣме единъ човѣкъ. Ималъ си човѣкътъ жена и дѣвица. Веднѣжъ отишелъ да оре; оре той оре и моли Бога, да даде, хубаво да се роди. Жена му донела обѣдъ; обѣд-валъ и пакъ захванѣлъ да работи. Кждѣ навечеръ чуе той, че плугътъ му се закачилъ за нѣщо. Гледа — една огромна глава! „Господи боже мой! туй трѣба да е нѣкоя рицарска глава“, си помислилъ човѣкътъ. Не е хубаво, да се валя по полето; трѣба да се закопае на гробищата и да се отслужи па-нахида за душата на умрѣлия.

Помислилъ, помислилъ; въ туй врѣме сълницето залѣзла. Човѣкътъ грижливо увилъ главата въ кърпата си и тръгналъ

¹⁾ Подробности за историята на Палия вижъ въ монографията на Вл. Антоновича: „Послѣднія врѣмена козачества на правомъ берегу Днѣпра. 1868 г. Киевъ“.

²⁾ При съобщението на Ревякина стои слѣдующата забѣлѣжка: „записано отъ Та-рася Яроваго, отъ село Красное, Васильковска околия 184 г.“ Яровій билъ тогава на 85 г. — В. Б. Антоновичъ, като реануири това сказание за Палия и друго едно пакъ отъ П. Ревя-кина въ монографията си: „Послѣднія врѣмена козачества на правомъ берегу Днѣпра“. 1868 г. Киевъ, 62—63) забѣлѣжава: „Записано отъ А. И. Лоначевскій въ околността на Бѣла-церква, въ село Гребинка. Тѣй сѣщо и въ „Основа“ 1861 год. Ноемвр. — Дек. Отд. XIV. Желателно би било да видимъ напечатанъ оригинала на записавитѣ отъ г. Лоначевскій раскаи а тѣй сѣщо и другитѣ тѣхни варианти, които вѣроятно не е трудно да се испитатъ въ околността на Бѣла-церква и Хвастовъ. Неотдавна г. Мордовцевъ напечаталъ въ „Новости“ (1889, 8 Мартъ) единъ друго вариантъ, който не е нищо друго освѣтъ една направенъ по память вариация на Ревякиновото съобщение.

да си отиде, а въ дома си сложилъ главата на лавицата и сѣднълъ да вечеря. Сѣднали на около му жена му и дѣцата му; лапнѣли галушки и каквото далъ Господъ, на може и нищо да не е имало освѣнъ святъ хлебецъ, — повечеряли, станѣла жената, погледнѣла на главата и рекла:

— Тая глава, трѣба на своето врѣме хайле хлѣбъ да е изѣла.

— Ба, още ще яде, отговорила главата.

— Хж, така ли! рѣкълъ селянинътъ. Тогазъ нѣма да те носѣж на гробищата и панихида нѣма да ти служимъ. Знамъ азъ какво ще те правѣж.

Взелъ ѣж и ѣж занесълъ въ своята вишнева градинка, на чисто поле наклалъ буенъ огънъ и ѣж хвърлилъ въ огъня. А главата горѣла, горѣла, до като станѣла на прахъ — бѣла като захаръ. Погледълъ човѣкътъ, и Богъ знае, защо изсипалъ бѣлия прахъ въ кърпата си (като на подигравка), занесълъ го въ кѣщи и мълчишкомъ го сложилъ на полицата.

Слѣдъ малко, белкимъ подиръ единъ день, отишелъ човѣкътъ съ жена си на черква, а въ кѣщи останѣли само дъщеря му и малкото момченце. Дъщерята турила вече и борща въ пещъта, сварила и лопшата — недѣленъ день се казва туй; оставало само да насоли ястието, ала не намѣрила солъ?

— Я тамъ, како, на полицата въ кърпицата има нѣщо бѣло; може да е солъ, рѣкло братчето.

— Сестрата посѣгнѣла къмъ лавицата, взела кърпата, погледнала и рекла на братчето си:

— Че знамъ ли, да ли е солъ.

— Лизни и ще видишъ, рѣкълъ братъ ѣ.

Тя куснѣла веднѣжъ — нищо, втори и трети пѣтъ и каже:

— У, какво е блудкаво! и сложила пакъ праха на полицата.

Минѣли се десетъ недѣли, на може и повече, и дѣвойката се хвърлила прѣдъ нозѣтъ на баща си и майка си и рѣкла:

— Азъ съмъ тежка: тѣй и тѣй бѣше работата. Баща ѣ се почесалъ, начумрилъ се и рѣкълъ: трѣба да се отиде при Пана (господаря) и да му се каже всичко, както е било. (Тогава за такъвъ срамъ строго наказвали). Разказалъ човѣкътъ всичко, както си било. Панътъ прибралъ отъ него праха, а подиръ половинъ година, дъщерята родила синъ. Кръстили го и го нарѣкли Семенъ Безбатченко (безъ-бащникъ).¹⁾

¹⁾ Като излага съдържанието на това сказание, Г. Антоновичъ гледа на него като на примѣръ отъ тия народни легенди, въ които „кърѣдъ мистическата(?) обстановка на народнитѣ сказания пълно и ясно провира историческия характеръ на Палия прѣвъ „индоевропейската“, алегорическа форма на прѣданieto.“ Въ тоя расказъ азъ рождението на Палия, по думитѣ на автора на първата негова обширна монография „народната фантазия характеризува значението му, като въстановителъ на отдавна погнѣнното ковачество въ Западна Украйна.“ Тоа възгледъ на настоящата легенда, който съотвѣтствува на общитѣ прѣдставления на националистическата етнографическа школа, толкова е невѣренъ, колкото е невѣрно напр. и въварѣнието че въ укаванитѣ въ нашата статия въ I т. на сѣщия сборникъ сж се упавили чѣрти отъ българското гостоприемство или отъ германскитѣ нрави.

Още Аванасъевъ е указалъ на сходството на тоя украински расказъ за Палия „безбатченка“ съ началото на великорусската приказка за Надзѣя, попския внукъ, която носи юнашки (богатырски) характеръ, но той обяснява тая приказка, съгласно съ учението на неговата школа, митологически, и съглежда въ родения отъ пепелта на изгорената глава герой непосредственъ остатъкъ отъ нѣкакво небесно гръмовно божество.

Ето тая приказка, записана въ Ржевската околия (Тверска губерния):

„Въ нѣкакво си царство-господарство имало единъ попъ, вдовецъ. Ималъ попътъ една дъщеря, гледалъ ѝ като очитѣ си. Всѣки пътъ като се вращалъ отъ енорията си, сѣ ще ѝ донесе нѣщо сладко. Енорияшитѣ знаели, че попа има дъщеря, и сѣкога гледали да ѝ проводятъ какъвъ да е сладкишъ. Веднѣжъ попътъ трѣбало да отиде въ едно село, 12 версти далечъ, да причести нѣкого. Причестилъ болния, хубаво, и приели го много добръ, но забравилъ да иска да подарятъ нѣщо на дъщеря му; — сѣднѣлъ на коня и се върнѣлъ въ кѣщи.

Бѣди попътъ и гледа на пѣтя човѣшка глава гори. Изгорѣла главата и останѣла само пепелта. Попа замислѣлъ, но подирѣ си помислилъ: „защо азъ замислѣхъ? Тамъ човѣшка глава гори. Чакай азъ да зема праха въ джоба, ще го занесѣ у дома и ще го погребѣ.“ — И тѣй изсипва пепелта въ джеба си, сѣда на коня и се опѣтва пакъ за въ кѣщи. Като слѣзълъ въ двора си, присрѣщнѣла го дъщеря му, поела го отъ коня и тутакси глава го заболѣла, отъ вѣтъра, види се. Дъщеря му зела и го турила да спи на дюшека. Подирѣ ѝ дошло на ума и попитала: „Ахъ, татко, донеси ли ми нѣкой арматанъ!“ И цопъ брѣква въ джоба — и тутакси пепелта се прѣобърнѣла на кутийка. Изважда кутийката и казва: „Хубаво, кутийка. ама нѣ, не ли не знамъ, какъ се отваря. Взема лизва ѝ и тосъ часъ станѣла непразна. Нѣкои носѣтъ съ недѣли, а тя само нѣколко часа носила. Дошло врѣме, да ражда и родила. Тутакси го кръстили и го нарекли Поповъ внукъ-Надзѣй“.

По нататѣкъ се разказва за чудесното порасване на момченцето и за неговитѣ опасни за врѣстниците му игри (Надзѣй имъ извърта рѣцѣтъ, главата и пр.), послѣ за подвизитѣ му въ гората: какъ укротилъ една мечка, и искоренилъ нѣколко дѣба, какъ ходилъ по свѣта и се срѣщнѣлъ съ юнака Горыня (Верныгора въ украинскитѣ приказки) но тукъ приказката се прѣкъсва; но-нататѣкъ би трѣбало да слѣдватъ още други епизоди за подвизитѣ на героя съ другаритѣ му, като Горыня (Усыня, Дубыня и пр. въ великорусскитѣ приказки — Прудусъ, Верныдубъ и др. въ малорусскитѣ), какъ сполучилъ да

убие разни чудовища, да прѣдолѣе на разни мжнотии и най-сѣтнѣ, какъ се оженилъ за царската дъщеря: сжщо като въ другитѣ подобни приказки, дѣто се приказва за юнаци, заченжти, като Надѣя по разни чудесни начини, като напр. въ великорусскитѣ приказки за Ивана Быковича или Кравыя-сынѣ, въ украинскитѣ за Сучченка, Покатигорошка и т. н.

Въ забѣлѣжката къмъ единъ отъ вариантитѣ на приказката за Ивана Быковича, когото една крава била родила отъ чорбата на една чудесна риба, оловена за бездѣтката царица, която родила отъ тая риба Ивана Царевича, а подиръ неж и кухарката ѝ (Ивана, Кухаркина сина), Аѳанасѣвъ привежда слѣдующето начало: „Имало едно врѣме единъ царь. Тозъ царь ималъ една дъщеря. Веднжжъ царятъ отишълъ да лови нѣкакви си червени звѣрове и прѣлѣтни птици, стигнжлъ до едно езеро, гледа: въ езерото плава една златна глава. „Който ми олови оназъ глава, рѣкълъ царятъ, щедро ще го надарж.“— Хвѣрлили се ловчиитѣ въ водата, плавали, плавали, никой не можалъ да хване златната глава, а оловилъ жъ най-послѣдниятъ писарь. Царятъ се зарадвалъ, занесалъ главата въ кжлци, никому нищо не обадилъ и жъ турилъ въ стаята си. Слѣдъ нѣколко време, пакъ трѣгнжлъ на ловъ, и далъ ключоветѣ на дъщеря си: „На всѣкждѣ ходи, каже, само въ мойта стая не ходи!“— Царската дъщеря отишла съ слугинята си да се расходи по двора, не се стѣрпѣла и влѣзнжла въ бащината си стая, видѣла златната глава и изикала: „Какво е това чудо! Гледай, гледай!“ Тутакси и тя и слугинята станжли трудни. Върнжлъ се царятъ, видѣлъ, че дъщеря му станжла непразна и захванжлъ да жъ распитва: „Казвай съ кого живѣешъ!“— Не знамъ, та не знамъ, какъ се е случило. Отидохме съ слугинята въ твоята стая, видѣхме тамъ една златна глава и тутакси станжхме и двѣтѣ трудни. Хубаво, рѣкълъ царятъ, ако родите и двѣтѣ въ единъ день, въ единъ часъ, тогава си права, ако ли нѣ, тозъ часъ ще ти отрѣжж главата. Дошло врѣме да роджтъ, и наистина царската дъщеря и слугинята добили въ единъ день, въ единъ часъ, въ една минута; родили синове и нарекли и единия и другия Иванъ: „Иванъ Царскиятъ сынъ, и Иванъ Синътъ на слугинята.“

За разлика отъ приказката за Надѣя, Поповия внукъ, тукъ главата не се изгаря, и зачатиеето произхожда просто отъ единъ погледъ, а не отъ пепельта на главата, (подобно нѣщо ще видимъ по-нататъкъ, когато разгледаме индийскитѣ приказки, за безбашницитѣ или самотворнитѣ дѣца), но геронтѣ на горѣпоменжтата приказка извършватъ почти точно такива подвизи, както и геронтѣ въ подобнитѣ украински и даже въ

другитѣ источно-европейски приказки, напр. приказкитѣ за *Попелюха*, *Попялова* и пр.

Такъвъ е напр. *Попелюхъ*, героятъ на една приказка въ сборника на *Драгоманова* (Малорусскія народныя прѣданія и расказы, 262 и слѣд., галицки вариантъ), или *Попяловъ*, у *Аванасіева* (No. 72. вар. отъ село Погаря, Черниговска губернія). Тия лица трѣба първоначално да сж били дѣца на *пепельта*, чакъ послѣ, когато подробността за тѣхното чудесно зачатие се е изгубило, тогава трѣба да е захванжлъ да си мисли народътъ за тѣхъ, като напримѣръ въ единъ вариантъ у *Чубинскій* (*Труды экспедиціи въ югозападный край*, II 323, *Царевич-Дурень*), че се наричжтъ тѣй, защото „седѣли въ пепельта“. Въ нѣкои великорусски приказки за подвижитѣ на подобни герои виждаме слѣдующата градация въ отдалечението имъ отъ темата за зачатieto на героя отъ пепельта на изгорената глава: юнакътъ произлѣзва отъ една борова цѣпеница, която една бабичка била хвърлила въ пещъта, за да се грѣе (*Аванасіевъ* I, 386) или отъ рѣпа, която турили въ пѣщъта да се топли: най-напрѣдъ отъ рѣпата се ражда дѣвойка, която отъ една мечка добива синъ, тоя синъ другарува съ Горыня, Дубиня и др. (Пб-нататѣкъ ще имаме случай да говоримъ за герои съ животински имена). Най-сѣтнѣ въ великорусската приказка „Зорька, Вечерка и Полуночка“ (у *Аванасіева* No. 80), една вдовица ражда, (безъ да се казва начина, какъ е заченжла), три сина въ разни моменти прѣзъ нощъта. (Ср. у *Я. Эрленвейна*, *Русскіе народныя сказки* 1882, 129). Въ една украинска приказка (у *Драгоманова* стр. 299) се казва само, „дѣдова дочка чоґось забеременѣла, так не звѣсно з чоґо“ — дѣдовата дѣщеря станжла отъ нѣщо трудна, но не извѣстно отъ какво. (Ср. въ вар. на стр. 304 сжщото и за една отъ третѣ вдовици). — Сѣвсѣмъ сходна съ украинскитѣ приказки за *Попелюха* и съ близкитѣ тѣмъ по мотивъ приказки за *Натасия Прѣкрасна* и сина на дѣдовата дѣщеря, която неизвѣстно отъ какво заченжла (*Драгомановъ*, стр. 299) е румѣнската приказка за царския синъ *Пепелѣшка*, който билъ ужъ за това тѣй нарѣченъ, защото стоялъ въ „пепельта около пещъта“ (*Revue de linguistique*, No. 3, отъ тамъ ѣ е заелъ и *De Gubernatis*, *Florileggio delle novelline popolari*, *Storia universale della letteratura*, VIII, 66). *Пепелѣшко* (въ нѣмския прѣводъ *Aschenhocker*) е героятъ и на една финска приказка, която съдържж и нѣколко други мотива: приказката за тримата братия, които трѣбало да прѣнощуватъ на извѣстно мѣсто за една чудесна невѣста и за нѣкакви вѣлшебни нѣща. (*Emmy Schreck*, *Finnische Märchen*, 1887, No. 5). Ний смятаме за възможно да се твърди, че както влашката, тѣй и финската приказка, сж заети отъ сжсѣднитѣ славяне, у които подобни приказки сж много пб-распространени,

и тѣсно сж свързани съ приказкитѣ и легендитѣ за чудесното рождение (отъ пепелъта на една изгорена глава) не само на нѣкои легендарни герои, но и на нѣкои исторически личности.

Както и да е съ финскитѣ или ромѣнскитѣ приказки, но нашето прѣдположение, че е съществувала първоначално ембриогеническа свръзка мѣжду легендитѣ, като украинската легенда за рождението на Палія, съ источно-славянскитѣ приказки за чудесно — (безъ баща и прѣимущественно отъ пепелъта на нѣкоя изгорена глава) заченатитѣ юнаци, това прѣдположение се потвърждава и отъ това, че въ единъ вариантъ на легендата за Семена Палія (какѣ убилъ Семенъ дявола) — Палій се нарича още Семенъ Попельникъ, — Пепелѣшко, за това, защото като билъ въ Запорожъето, отначало „все було в попелі вальався“ — сѣ въ пепелъта се ваялялъ. (*Эварницькій, Запорожъе въ остаткахъ старины и преданійхъ народа*. Спб. 1888, II, 229 и слѣд. ср. *Основа и Антоновичъ* opp. cit.¹⁾).

Както читателитѣ виждатъ, мѣжду Славянитѣ доста широко сж распространени сказанията за герои, заченати безъ баща, безбащинчета или самотворни дѣца. Всички тия се отличаватъ съ своитѣ блѣскави подвизи и достигатъ до властъ. Тия сказания или иматъ отвлѣчено-приказенъ характеръ, (особенно у Великорусситѣ) или приличатъ по-вече на исторически легенди, свързани съ извѣстни исторически личности и мѣстности (у Сърбитѣ и Българитѣ), или най-сѣтнѣ се явяватъ въ единия и другия видъ (у Украинцитѣ). При всичката разлика на тия разни сказания, сходството мѣжду нѣкои отъ тѣхъ и общитѣ основни чѣрти въ други, биждатъ силно на очи и при най-блѣглия погледъ. Очевидно всички тия сказания трѣба да иматъ общи извори. По аналогия вече съ други подобни случаи може да търсимъ тия извори съ увѣренность на истокъ — и наистина, като сравняваме горѣпоменатитѣ славянски источници съ азиатскитѣ, можемъ да дойдемъ постепенно до най-старитѣ отъ тѣхъ — индийскитѣ. Но прѣди да пристѣпимъ къмъ това изслѣдване, длѣжни сме да хвърлимъ единъ погледъ на западъ отъ славянския свѣтъ, понеже тамъ намѣрваме още

¹⁾ Другъ единъ вариантъ отъ тоя расказъ, безъ името на Палія, вижъ у Драгоманова, *Малорускія нар. прѣданія и расказы* 42, у *Чубинскій*, Труды экспедиции и пр. Подобни раскази има и у Великорусситѣ, Бѣлорусситѣ, Поляцитѣ и Хорутанитѣ. Вижъ: *Садвиниковъ, Сказки и прѣданія самарскаго края* No. 83 *Archiv f. d. slav. Philologie* V, 641, *Веселовскій, Разысканія въ области русск. духовнаго стиха*, VI—X, 327, 458.

Въ тия варианти геройтъ убива дявола и получава отъ ангела чудесно оръжие. Г. Веселовскій съглежда въ тия раскази остатки отъ нѣкакъвъ си Одиновъ митъ.

При тоя случай ще отбѣлѣжимъ една подробностъ въ уклавания вариантъ у г. Эварницькій, която имаме случай да приведемъ и въ I книга на настоящия сборникъ, въ расказъ за Папарима: като награда за убиванieto на дявола, Палій моли Бога чрезъ посредството на единъ ангелъ да му даде да живѣе толкова нрѣме, колъ отъ и мѣсецѣтъ: „когато мѣсецѣтъ остарѣе и азъ да остарѣявамъ, когато се подмлади и азъ да се подмладавамъ“, и Господъ се съгласява. Но-нататѣтъ и за войската на Палія се казва, че се ражда и умира и пакъ се ражда отново.

единъ или даже два вида сказания, които се отнасятъ къмъ Цариградъ и царя Константина, сѣщо като българското и сръбското сказание, а заедно съ това сѣ близко сродни и съ други широко распространени въ славянския миръ сказания, въ които, безъ сравнението съ тия западноевропейци варианти, не би било възможно да се съгледа нѣщо сродно съ такива сказания, като сръбската легенда за основанието на Цариградъ или българската пѣсенъ за самотворното дѣте, което завладѣва прѣстола на царя Константина.

Допълнение къмъ стр. 141. (Още нѣкои български варианти отъ пѣсенъта за самотворното дѣте).

Изложениятъ по горѣ прѣгледъ на вариантитѣ отъ пѣсенъта за *самотворното дѣте* и за превземанието на царството бѣше вече напечатанъ, когато г. Хр. Константиновъ ни прѣдаде още два неиздадени до сега варианта отъ тая пѣсенъ, за което му принасяме нашата най-дълбока благодарностъ. Първиятъ отъ тия варианти е извънредно важенъ за насъ, защото потвърждава напълно нашето прѣдположение, че въ първоначалната основа на пѣсенъта No. 113 у г. Качановский, самъ царятъ, отъ когото самотворното дѣте отнема царството, трѣба да е билъ причина за смъртъта на синоветѣ на вдовицата. Ето тоя вариантъ, на които древността и отклонението отъ по-нататъшното развитие на темата читателятъ може самъ да види отъ съпоставянието му съ другитѣ вече издадени варианти:

- 1 Хранила маѣка кутила
Ду сеадминана синуве;
Вадноаш хи маѣка исхрани,
Вадноаш хи маѣка ѣуглави,
- 5 Ёуглави маѣка ѣужени;
Седеам ѣе сноахи дувела,
Седеам ѣе лѣульки воарзала.
Причули са са рабутни,
Рабутни твоардеа каматни.
- 10 Ёуд дѣ хи зачу Ёуруна,
Ёуруна страшна вуѣвода;
Седеам хи сноахи пуробил,
Седеам хи сина пугубил,
Седеам хи лѣульки запусти;
- 15 Самичка маѣка ѣустана,
Ёаде ходѣаше плачеаше
И на Бога се молеаше:
„Та помугни ми Боже ле,
Ёуд духа тѣоашка да станам,

- 20 Та моаску деатеа да родеам,
Куруну дѣхак да доіде“.
Та си іа Госпутъ пуслуша,
Іуд духа тѣоашка станала,
Моаску іе деатеа рудила;
25 Каіну іуд маіка падаше,
И коарстум ноги сеадаше,
Само си іуме туреаше:
„Бре зовете ма мале ле,
Бугдане лѣута кисеалку“.
30 Бугдан маіка му питаше:
„Мале ле стара мале ле,
Немам ли неакву братуву,
Братуву маічу баштуву,
Еа конче маічу еа сабѣ“.
35 — „Има ми сину има ми,
Има и конче хранеану,
Има и сабѣ іогнену“.
Бугдан кончену васѣоадна,
И іостру сабѣ іукачи;
40 Га варвеа Бугдан как варвеа,
Чи флеазеа в гора зеалена,
Чи наіде вода студена,
На вода млада рубинѣа,
Рубинѣа гола и боса.
45 Пак си хи Бугдан викаше:
„Рубинѣу гола и боса,
Де сиди Курун вуівода“;
— „Бугдане лѣута кисеалку,
Видиш ли или нивидиш,
50 Де има беалу куначе,
Ден гу іе слоанце іугреалу,
Портине му са желеазни,
Там сиди Курун вуівода“.
Рубинка жеалну заплака,
55 Та си Бугдану викаше:
„Бугдане лѣута кисеалку,
Дену ми еахаш кончену,
И дену носиш сабѣну,
По да ми меаса Бугдане
60 Моену, поарву лѣубовѣ“.
— „Рубинѣу гола, и боса,
Меаса гу и негуву іе,
Постуі ма малу почеакаі,
Дуде са Бугдан завоарне“.

- 65 Набарзи конче, хранеану,
 Та іу Куруна іутиде,
 Іудвоан на равни дворуве,
 Та че нах воатреа рѹкаше;
 „Курунице ле нивеасту,
 70 Тука ли си іе Куруна,
 Нах воанка да ми излеазе,
 Кончену да ми развеаде“.
 Куруница му викаше:
 „Бугдане лѹта киселку,
 75 Да ли си іуд нас по гулеам,
 Нах воанка да ти излеазем,
 Кончену да ти развеадем“.
 Бугдануму са налѹти,
 Та прахна порти желеазни,
 80 Та флеазе, воатреа ф хареман,
 Іага гу виде Куруна,
 Та прахна меарѹмерѹ пенжури,
 Та ми нах воанка излеазе.
 Бугдан Куруну викаше:
 85 „Да си ти кажеам Куруне,
 Седмина сина губеанѹе,
 И седеам сноахи робеанѹе,
 Та му главоана іутсеаче,
 89 Куруница му зароби“.

Записана въ с. Петково (Ахѹрѹ-Челебийско).

Вториятъ вариантъ, който привеждаме по долу е оригинална комбинация отъ мотиви, които отчасти ни сѹ познати вече отъ другитѹ варианти, и отчасти сѹ нови. Отъ послѹднитѹ ще отбѹлѹжимѹ, че на безплодната царица даватѹ съвѹтъ, какѹ да добие синѹ, биярѹе.

(Иѹе се на погача).

- 1 Не іе родила кралица
 До осѹм девет години
 Дунаф е вода препила
 Гора е билки преяла
 5 Да поіде трудна дебела
 Срешта и идат билѹарѹе
 Па на билѹарѹе говори:
 „Билѹарѹе бракъа да ми сте,
 Кажете ми што да чиним,
 10 Да поідем трудна дебела“.
 Билѹарѹе и казуваха:
 „Кралице млада Кралице,

- Земи бел камик од Дунаѳ,
 На сжрцето го запаши,
 15 Девет месеци го носи,
 Че поидеш трудна дебела:
 Че родиш мжшко детенце,
 На царо царство да земе,
 На царо царство богатство,
 20 И па на бано банството.“
 И Кралица ги послуша.
 Везе бел камик од Дунаѳ,
 На сжрцето го запаса
 Девет месеци го носи
 25 Пошла е трудна дебела.
 А зжлва снаа не верва,
 Та си је шета подбила:
 „Снао, хубава Кралице,
 Що ли си губиш акжло,
 30 Та правиш свилни целени,
 И правиш златна лјулеікаъ;
 Кого че лјулеш лјулеікаъ
 Снаа и милно говори:
 „Зжлво ле моя Петкано,
 35 Тизе се това не грижи,
 Ја че си лјулем детенце“.
 Дошле са девет месеци,
 И родила е Кралица;
 Родила мжшко детенце,
 40 С роіно го вино окжпа
 С пресно го масло намаза,
 Тури го златна лјулеікаъ,
 Залјуле мжшко детенце,
 И си му песен пеіаше:
 45 „Нани ми нани детенце,
 Големо да ми порастеш,
 На бано банство да земеш,
 На крало кралство да земеш,
 На царо на стол да седнеш;
 50 Банството ти је бабино
 Кралството ти је дедово
 Царството ти је баџино.“
 Дека е дочул млат Стоіан,
 Та ми е ошел код царо,
 55 Та па на царо говори:
 „Царо ле царо честити,
 Не је родила Кралица

- До осъм девет години,
 Дунаѣ ѣе вода препила
 60 Гора е билки прияла
 Да пойде трудна дебела
 Сретнала си е бияре,
 Пошла е трудна дебела
 И роди мъшко детенце
 65 Сака да ти земе царството
 Оти му било бащино.“
 Царо е пратил улаци,
 Та са донели детенце
 Детенце сас Кралицата.
 70 Ка са унели детенце,
 Доде да каже Кралица,
Детенце си продумало:
 „Царо ле царо честити,
 Защо довеждаш майка ми
 75 У тия пресни денове;
 Саде мене да повикаш
 Я че ти кажем царството,
 Защото ми е бащино,
 Земи си това писмонце.“
 80 Да видиш какво ми е царството
 И като царо погледна,
 Зема си царо писменце
 Като го царо прочети,
 Дете седнало на столо,
 85 И млат Стоян си остана
 Дете го тури желатин.

Слушана отъ Катина Петрова въ г. София.

Освѣнъ тия варианти се печататъ въ настоящия Сборникъ въ отдѣла за народнитѣ умотворения (стр. 44—45) още два варианта, записани отъ г. Константинова въ София. Въ тѣхъ развитието на мотивитѣ се е отклонило отъ първоначалната основа до такава стѣпенъ, щото вече пѣснитѣ губятъ характера на исторически легенди и се преобръщатъ въ пѣсни отъ семейния животъ, въ които главниятъ мотивъ е дългото безплодие на жената. Въ единия отъ тѣхъ (№. 2) впрочемъ още се е запазилъ стариятъ мотивъ за прѣвземанieto на царството отъ царя, но силно се е смекчилъ и не съвсѣмъ удачно е свързанъ съ новитѣ мотиви: мъжътъ на безплодната жена, която деветъ години не била родила, заповѣдва на касапитѣ да я убиятъ — но излѣзва че била трудна. Като разрѣзали корема ѣ, видѣли, че

„Мжшко са дете испрале,
На главица му кржстенце,
На половина сабленце,
И десна ржка книжленце“.

Дѣтето заповѣдва да го занесжтъ при баща му, на когото говоржтъ :

Царю ле царю честити!
Иа земи това писменце
Молим те да го причетиш.

Царятъ прочелъ въ писмото: *Дете му зема црството* и се обръща къмъ бащата на дѣтето за разяснение на чудото, но той се отказва да даде какви и да било обяснения. Тогава дѣтето продумва:

Царю ле, царю честити!
До дека иазе порастем,
Башта ми да е джелатив;
Девет месеци потърпе,
А девет дена нетърпе
Та ме сираче остави.

Пѣсенъта се свършва съ тия думи:
Остави царо Лалоте, (бащата на дѣтето).
Турнж го царо желатин
Расте детенце порасте
Зело на царо царството.

Другиятъ вариантъ (стр. 44 No. 1) съхранява само мотива, какъ бездѣткнинята носила деветъ мѣсеца камъкъ на сърдце и послѣ го туря въ люлка, но камъкътъ си остава камъкъ; най-насътнѣ жената се помолва Богу, и Богъ проважда ангелъ, да даде душа на камъка.

II.

Западноевропейскитѣ сказания за рождението на Константина Великий: французскиятъ срѣдневековъ романъ за императора Constant и неговитѣ подобия въ Gesta Romanorum и народнитѣ приказки -- Русскитѣ приказки за Марка богатия и честитото момченце. — Сказанията за рождението и младитѣ години на Константина Великий въ срѣдневековитѣ хроники и повѣсти въ Италия, Германия и Византия -- Най-новата учена литература за всичкитѣ тия сказания: забѣлжжитѣ на братия Гриммъ, трудоветѣ на Г. Вебера, Р. Кёлера, Веселовскій, Хайденрайха, Коена. — Невъзможность да се намѣржтъ общитѣ извори на тия сказания на европейска почва и необходимостъ да се търсжтъ въ Азия.

—

На основателя на Цариградъ се приписва чудесно раждане и отъ старата литература на разни западно-европейски народи. Отъ надлѣжнитѣ литературни произведения поради сходството си съ устнитѣ славянски разкази, а сжщо и поради важностьта, която има като указателъ на пжтя, който е прѣминжлъ цѣлиятъ, занимающъ насъ кржгъ отъ сказания най-интересниятъ е срѣдневековниятъ французски романъ за царя

Constant-a, който романъ е извѣстенъ въ двѣ редакции: прозаическа и стихотворна. Първата е напечатана вече отдавна отъ *Moland* и *Hericaud* въ *Nouvelles françaises en prose du XIII Siècle* (3—32). Текстътъ на втората е копиралъ *Смитъ* отъ единъ ръкописъ въ Копенхагенската библиотека и е напечатанъ отъ русския академикъ Веселовскій въ *Romania*, 1877 заедно съ обширни сравнителни изслѣдвания. И двѣтъ французски легенди си приличатъ по това, че прѣдставятъ основателя на Цариградъ (когото наричатъ Constant) като фаталенъ юноша, отъ християнско и плебейско произхождение, който завладява царството на единъ царъ язычникъ.

Веднѣжъ тоя царъ (*Muselins* въ прозаическата редакция, *Floriens* въ стихотворната) се расхождалъ съ придворнитѣ си по Цариградъ и чулъ като минавалъ покрай една къща, че се мжчи една жена християнка да роди. Въ сѣщото врѣме видѣлъ, че на прозореца се показалъ мжжъ ѝ, който ту молялъ Бога да не даде жена му да роди, ту се молялъ, да ѝ помогне по-скоро да добие. Тоя човѣкъ билъ звѣздоброецъ и обяснилъ, че ако дѣтето се родѣло по-рано, щѣло да умрѣ, а ако се добиело по-късно, щѣло да се ожени за царската дъщеря и щѣло да прѣвземе царството. Царятъ искалъ да побърка на това прѣдвѣщание и откаралъ дѣтето съ себе си, разрѣзалъ му корема и искалъ да му истрѣгне сърцето, но единъ придворенъ човѣкъ го въспрѣлъ и му се обѣщалъ, че ще хвърли дѣтето въ морето. Намѣсто да стори това обаче, той го занелъ въ единъ християнски мѣнастиръ. Калугеритѣ намѣрили момченцето, повикали лѣкарь, и платили му скѣпо и скѣпо, да го изцѣри (за това го нарѣкли Constant, защото много пари коштувало изцѣряването му, *il coustoit trop au garir*). Слѣдъ 15 години императорътъ видѣлъ пакъ Кустана (споредъ прозаическата редакция — въ мѣнастиря, а споредъ стихотворната — въ Византия): егуменътъ на мѣнастиря расказалъ историята му на царя, който откаралъ пакъ дѣтето съ себѣ си и го пратилъ да занесе на командантина на единъ замкъ едно писмо, въ което му се заповѣждало, да убие подавача на писмото. Но Кустанъ прѣди да се прѣдстави на команданта, задрѣмалъ; царската дъщеря го съгледала, влюбила се у него, намѣрила у него писмото и го замѣнила съ друго, въ което се заповѣждало на команданта, да ѝ ожени за оня юноша.

Императорътъ пристигналъ въ замка подиръ свадбата и призналъ самъ, че е глупавъ тоя, който иска да отклони, каквото Господъ самъ е заповѣдалъ. Подиръ смъртта му Constant се възцарилъ и далъ името си на Византия.¹⁾

¹⁾ Стихотворното „слово“ (*Li dis de l'empereur Constant*) се впуска въ слѣдующата етимология:

Основата на тая повѣсть още въ срѣднитѣ вѣкове е пропикнѣла и въ Германия, дѣто е била свързана между друго и съ името на императора Конрада, когото, споредъ нѣмската редакция, наслѣдилъ Хайнрихъ, синътъ на единъ изгоненъ отъ Конрада графъ, съ когото императора прѣспалъ веднѣжъ въ една горска колиба¹⁾.

Още братия Гриммъ указахъ на сродството на това сказание съ нѣкои прѣимущественно нѣмски народни приказки²⁾, а въ 1869 г. Г. Веберъ, съ помощта на Р. Келера сравни нѣмската легенда, а тъй сѣщо и горѣизложеното французско прозаическо сказание за Кустана съ разни азиатски сказания, а особено съ единъ отъ епизодитѣ въ скратената индийска епопея Махабхарата, която се приписва на Джаймини.³⁾ Тия сравнения допълни г. Веселовскій въ споменѣтото издание на французското стихотворно „слово“ (Dit) за императора Кустана, при който случай той въведе въ сравнителния прѣгледъ на материяла и русскитѣ приказки за Богатия Марка, въ това число и единъ извѣстенъ тогава украински вариантъ (въ Сборника на Драгоманова 329—332).

Тѣй като тия приказки прѣдставятъ нѣкои подробности, важни и за общата генеология на сказанията за основателя на Цариградъ, особено за генеологията на славянскитѣ и французскитѣ сказания, считаме за нужно да напомнимъ тукъ съдържанието на тия приказки, особено споредъ варианта на Чубинскій (*Труды экспедиции* и пр. II. 341—343), който още не бѣше напечатанъ, когато се появи статията на г. Веселовскій въ Romania.

Особеността на тоя вариантъ, която изобщо е сходна съ отличията на нѣкои великорусски варианти, за които ще поменемъ по-долу при по-подробния разборъ на источно-славянскитѣ редакции на тия приказки, се заключава въ това, че въ началото на варианта се разказва какъ Марко богатия поканилъ на гости Бога, но като не го позналъ, когато дошълъ съ двама

Le roi Constant que mult amerent
Pour ce que nobles entoit
Et que nobles oeuvres faisoit
L'appelloient Constant le noble
Et pour çou et Constantinoble
Li cyte de Bissance a nom.

Царя Кустана, когото много обичахъ, защото бѣше благороденъ (човѣкъ) и вършаше благородни дѣла, наричахъ Constant le noble и отъ това градътъ Византия носи неговото име „Constantinoble“ (Кустантинъ благородний).

Прозаическата редакция нарича, съгласно историята, Кустановия синъ (Констансъ) Константинъ, но пакъ казва, че Византия е нарѣчена по името на първия (Кустана) — pour son père Constant qui tant cousta — „отъ баща му Кустана, който толкова коштува“.

¹⁾ Gesta Romanorum, herausg. v. H. Oesterley, стр. 20.

Въ забѣлж. сѣж указани нѣкои варианти, на които нѣма място да се останавливаме тукъ.

²⁾ Заб. къмъ No. 29 на паятетния Сборникъ „Deutsche Kinder und Hausmärchen“.

³⁾ G. Weber, Über eine Episode in Jainini-Bharata, въ Monatsberichte der Berliner Academie 1869.

апостоли, облѣчени като просяци, не го приелъ и едвамъ му позволилъ да прѣнощува съ другаритѣ си въ курника. Марковата сестра ги съжалила обаче, поканила ги въ фурната, нахранила ги и имъ позволила да прѣкаратъ тамъ нощта¹⁾. Като стояла подъ прозореца, тя чула какъ долѣтѣли два ангела и попитали Бога, какъ да орисатъ дѣтето, което въ оня мигъ се родило въ града. „Да завладѣе, рѣкълъ Богъ, царството на Марка Богатия“. — Като чулъ това Марко отъ сестра си, отива да търси онова дѣте, намѣрва го, откупува го и го хвърля въ снѣга, но ангели го запазватъ отъ смъртъ. Минуватъ търговци, откарватъ го съ себе си и го завеждатъ при Марка. Марко пакъ го откупва, затваря го въ една бѣчва и го пуща въ морето, дѣто го намѣрватъ нѣкои баби²⁾. Слѣдъ нѣколко години, като чулъ Марко, че дѣтето е живо, избродилъ го пакъ и го проводилъ на зетя си съ писмо, въ което заповѣдвалъ да насѣска кучетата си върху му за да го распокжсагъ, но по пѣтя Господъ срѣща момъка и измѣнява заповѣдта: намѣсто да насѣска кучетата, въ писмото пишало, зетятъ да ожени момъка за нѣкоя мома (но не е казано за коя). Както пишало въ писмото тъй и станжло — а кучетата намѣсто момъка, изѣли Марка, когато дошълъ на гости у зетя си, и така „онова момче живѣе и владѣе въ царството на Марка; така е Божата воля“ свършна приказката³⁾.

¹⁾ Въ великоруския вариантъ у Аечнасьева III, 109 Марко съвсѣмъ изгонва гоститѣ, но Марковата дъщеря Анастасия Прѣкрасна измолва отъ баща си, да имъ дозволи да прѣнощуватъ поне въ обора, за което Господъ ъхъ направя участница въ честитата сѣдба на новороденото въ оная нощъ момченце.

²⁾ Въ варианта у Драгоманова бѣчната исплува при манастиря.

³⁾ По патѣтъкъ, при по-подробния разборъ на тия приказки, ний ще се докоснемъ и до тѣхнитѣ варианти, които намѣрваме на балканския полуостровъ, а сега специално за Българскитѣ читатели ще отбѣлжимъ приказката No. 66 въ Сборника на *Шанкарева* (отъ Гевгелия) „Български народни приказки и вѣрвания“, Пловдивъ 1885), дѣто темата за Марка Богатия е скратена и измѣнена.

„Едно време единъ момъкъ чуждинецъ дошолъ и пренощувалъ во една чужда кѣшча. Во кѣшчата, кѣде шчо пренощувало момчето, била имъ се родила момичка отъ преди три дни. Тая вечеръ дошла бабата заедно со некои други жени, за да го валюля новороденото детенце. Нощта чужденчето момче чуло оти „Наржниците“ наржчували малката момичка за него, т. е. да биде негова невеста. А момчето отъ страхъ, да не се изпълни тая вяржба и наистина, станжло отъ рано, и, немаеки тука никоѣ, а велъ момичката, а отнесолъ во дворотъ и а набодѣлъ на единъ колъ на плетотъ, та си избегалъ. Майката на момичката, кога а побъркала у въ кѣшчи, и неможела да а найде, излевела вѣтка на дворотъ да а бърка. А шчо да види? — Момичката набодена на колъ, на върхъ плетотъ, и то на много лошо место! Майка ѣ а вела и по малку време оздравела.

После вногу време, отъ като момичката порастела и ставала голема мома за мѣжкѣнѣе, погодило се (случило се) та а армасали пакъ за она исто момче, шчо беше а набодѣлъ на колотъ, бевъ да знае ни той ни майка ѣ или башча ѣ на момата.

Некое време, отъ като се земли вече, разговоруваяки се мѣжъ ѣ жена, жената казала на мѣжотъ си, какъ некога, кога она била малка, на третитотъ вечеръ, по ражданѣето ѣ дошолъ у дома имъ единъ чужденецъ и пренощувалъ у нихъ; а на утрината, кога си отишналъ, момичката га нашла забодена на единъ колъ вървъ плетотъ, и какъ майка ѣ а нашла, а навадила отъ колотъ, и напокунъ какъ оздравела. Мѣжотъ ѣ тога си наумилъ шчо ѣ направилъ той, кога она била малка и заверувалъ вече оти отъ „реченото или писаното“ не може да се отбегне.

Ний не се съмнѣваме, че въ България ще се намѣржтъ други подобни приказки, които повече да се приближаватъ къмъ първоначалната основа на вариантитѣ.

Г. Веселовскій, като съпоставя подобнитѣ приказки съ французския романъ за Constant-a, прѣдполага, че основата и на еднитѣ и другитѣ е источна и очевидно е прѣминжала въ Европа чрѣзъ посредството на Византия (Romania, l. c. 197). Г. Веселовскій поставя въ тѣсна свързка съ тия сказания сърбската легенда за основанието на Цариградъ, а тъй сжщо и сказанието за произхождението и юношеството на Константина, както го прѣдава италианския аналистъ отъ XIII стол. *Яковъ Аквенски* (Iacobus Aquensis, Chronicon Imaginis Mundi), и както го повтаря, споредъ Якова, единъ вѣкъ по-послѣ Fazio degli Uberti въ своята книга Dittamondo. Споредъ послѣдното сказание Константинъ билъ незаконенъ синъ на Елена, която по повелението на апостолитѣ Петра и Павла, които и се явили на сънъ, тръгнала отъ Триръ, дѣто баща ѝ царувалъ, и отишла на поклонение въ Римъ. Тукъ ѝ съгледалъ и обикналъ императоръ Констанцій, и подиръ съюза си съ нея оставилъ ѝ пръстена си. Елена родила момче, и го нарекли Константинъ. Когато Константинъ порасълъ, видѣли го единъ день търговци и останжли поразени отъ приликата му съ царя Констанция. Тутакси търговцитѣ рѣшили да се възползватъ отъ това обстоятелство, за да изпълнятъ единъ хитръ замисълъ. — По онуй врѣме гърцкия императоръ въ Византия и римския били страшни съперници, единия искалъ да завладѣе царството на другия. Търговцитѣ намислили да оловжтъ Константина и да го прѣдставятъ на гърцкия императоръ (Валерия) съ лъжовно писмо отъ римския царь (Констанция), въ което тоя послѣдниятъ да прѣдлага на Валерия, да даде наслѣдницата-дъщеря си на сина му, приносителя на писмото. Измамата сполучила и търговцитѣ отплували съ младоженцитѣ и много богати дарове отъ Византия, но по пжтя спрѣли на единъ островъ и оставили тамъ младитѣ, слѣдъ като имъ обрали всичкото богатство, освѣнъ тия безцѣнни камене, които гърцката царица тайно дала на дъщеря си. — Пжтници намѣрватъ обаче злочеститѣ младоженци и ги откарватъ въ Римъ, дѣто Константинъ намѣрва майка си. Елена зема отъ младата булка тайнитѣ накити, накича се великолѣпно, прѣдставя се Констанцію и му показва сина си и жена му и пръстена. Римскиятъ императоръ узаконява Константина, който подиръ смъртъта му наслѣдва царството.

Г-нъ Веселовскій призна всичкитѣ изложени сказания за расклонения отъ една и сжща легенда (Romania, l. c. 181), която споредъ неговата классификация сжществува въ три вариации: 1) *француска*, 2) *италианска* (разликата между, които г. Веселовскій обяснява отъ желанието на италианския хронистъ да помирн легендата съ историята) и 3) *сърбска*. Статията на г. Веселовскій прѣдизвика рецензията на г. Р. Келера въ „Zeitschrift

für romanische Philologie“ II, 180. Р. Кёлеръ допълня паралелитъ на г. Веселовскій, като указва отъ една страна на сходнитъ съ повѣстѣта на Якова Аквенски италиански новели (отъ XIV стол.) въ които само имената сж промѣнени (Урбано или Манфредъ, Фрийдрихъ Барбароса или императоръ Антоний), а отъ друга на устния сибирско-турски вариантъ отъ сърбското сказанне, който вариантъ е напечатанъ въ извѣстния сборникъ на *Радлофи* (издаденъ отъ С.-Петербургската академия) — но не се съгласява съ г. Веселовскій и не иска да признае, че съществува нѣкакво сродство мѣжду тритѣ приведени сказания, които, споредъ мнѣнието на нѣмския ученъ, си приличатъ само по имената на героитѣ — въ сърбското даже съвсѣмъ не се поменува името на Константина и се говори само за града, който носи неговото име. Даже въпроса за прицѣплението на азиатската фаталистическа приказка къмъ личността на Константина Великий въ Византия Кёлеръ го обявява за откритъ.¹⁾

Онова отъ тритѣ сказания, което г. Веселовскій нарича италианско, имѣ честѣта да бѣде предмѣтъ на по-нататъшни изслѣдвания отъ страна на г. г. *Хайденрайха* и *Коена*. Първиятъ намѣри въ саксонскитѣ библиотеки и издаде единъ отдѣленъ латински романъ за Константина и майка му Елена, писанъ по всѣка вѣроятностъ въ XII—XIV стол.,²⁾ а по послѣ и подложи тоя романъ на обстоятелствено изслѣдване въ *Archiv für Litteraturgeschichte* (X Band, 1881 стр. 319—363 *Der Libellus de Constantino Magno ejusque matre Helena und die übrigen Berichte über Constantin des Grossen Geburt und Jugend*). Основата на тоя романъ е еднаква съ повѣстѣта на Якова Аквенски, само че романътъ е много по-расшироченъ, особено, въ подробноститѣ, които се разказватъ за изнасилванието на (defloratio) на Елена отъ Константина, а тъй сжщо и за живота на Константина съ жена му и майка му въ Римъ, подиръ спасението му отъ острова, дѣто били го оставили коварнитѣ търговци. Мѣжду другото Константинъ обръща вниманието на императора съ своитѣ успѣхи въ турниритѣ, подиръ което Елена доказва происхождението на сина си съ подарѣцитѣ на Константанта. Сама Елена въ това сжщото врѣме се явява като съдържателница на една гостилница (stabularia) отъ паритѣ, които получила за драгоцѣнноститѣ на снаха си. Въ тая черта се е запазилъ споменъ отъ най-старитѣ прѣдания за занятието на Елена

¹⁾ Р. Кёлеръ подиръ това направи още нѣкон малки поправки къмъ статията на г. Веселовскій, напр. относително това, че разказътъ за испитанието на Мойсей, не е *библически* (ний вече указахме по-горѣ, че той се намѣрва въ Апокрифитѣ). Ще добавимъ още, че фаталистическата приказка, която г. Веселовскій привежда отъ сборника на Hahn-а, не е албанска а грѣцка.

²⁾ *Incerti auctoris de Constantino Magno ejusque matre Helena libellus. E codicibus primus edidit Fd. Heydenreich, Lipsiae 1879.*

въ онова врѣме, когато се запознала съ Константина,¹⁾ Въ своето изслѣдване Хайденрайхъ показва и други варианти отъ своя романъ въ сръдновековата книжнина (у *Юана Веронски*, писателъ отъ XIII в., който цитира въ числото на своитѣ извори нѣкаква си история на Брититѣ *Prefata Britonum historia* ²⁾ у *Петра de Natalibus*, Венециански епископъ + 1406 — *Catalogus sanctorum lib. VII, cap. 73*).

И Хайденрайхъ като Кёлера не се съгласява съ мнѣнието на г-нъ Веселовскій, че тая група сказания за Константина е сродна съ оная, на която принадлежи Францускиятъ романъ, или сръбскиятъ расказъ. (*Archiv*, op. cit. 352, 354), но предполага, че е възможно, сърбитѣ да сж заели темата на своя расказъ, който първоначално не е ималъ нищо общо съ основателя на Цариградъ, отъ Византийцитѣ. Че още у Византийцитѣ сж сжществували легендарни раскази за рождението на Константина, това се доказва отъ разни подробности и алузии, събрани до сега даже при сегашното, не съвършено изслѣдване на византийската книжнина. (Вижъ у Хайденрайха). Впрочемъ отъ тия указания най-близкото отношение къмъ изложениѣ по горѣ раскази за Константина има само единъ расказъ у *Никифора Каллиста*, чърковенъ историкъ отъ IX столѣтие. За сравнение съ легендарния материалъ, който читателя ще намѣри въ нашето излѣдване, ний не считаме за излишно, да съобщимъ тукъ съдържанието на тоя византийски расказъ за рождението и дѣтинството на Константина Великий.

Споредъ Никифоръ Каллиста, Константъ билъ пратенъ на истокъ и се остановилъ въ Дрепанумъ, около Никомидия. Тамъ Константа обзело силно сладострастие. Когато гостиничарятъ узналъ това, и видѣлъ царското раскопшество и блѣсъка на царската свита, привелъ му дъщеря си, която била хубавица и зрѣла вече за женение дѣвица (Елена). Константъ подиръ съюза си съ неж, подарилъ ѝ единъ багрянъ пеплумъ. Въ сжщата нощъ той сънувалъ единъ чуденъ сънь, отъ който сънь страшно се уплашилъ: слънцето намѣсто да изгрѣе както обикновенно на истокъ, изгрѣло надъ западния океанъ. Слѣдъ това Константъ помолилъ Еленинея баща, да ѝ пази цѣломъждрена и да въспита дѣтето, което ще роди. И подиръ се завърнѣлъ въ Римъ и станѣлъ Цезаръ и Августъ. Слѣдъ нѣколко врѣме императоръ Диоклециянъ посѣтилъ Никомидия и отправилъ посланници въ Партия. Посланниците дошли и въ Дрепанумъ.

¹⁾ Св. Амвросій Медиоланскій, който живѣлъ не много послѣ Елена, нарича тая послѣдната *stabularia*. Ср. у Хайденрайха, какъ послѣ благочестивитѣ хора, скандализирани отъ това обстоятелство, видоизмѣнили прѣданието.

²⁾ И споредъ двамата тия писатели, Константинъ надвива баща си на турниро. Тая чѣрта напомня извѣстния епизодъ въ *Шах-Намето*.

Единътъ отъ тѣхъ страшно обидилъ Елениния синъ. Елена открила, чие е това чадо, показала пеплума, който била получила отъ баща му. Тогава Константъ завелъ сина си въ Римъ, но понеже се страхувалъ отъ законната си жена, проводилъ го при Диоклецияна, при когото билъ тогава и Галерий. Константинъ (Константиновия синъ) билъ обученъ въ гръцкитѣ науки, но като възпитанъ въ християнството, намразилъ императоритѣ, за дѣто прѣслѣдвали християнитѣ. Императорътъ, като узналъ отъ гледачи, че Константинъ не само ще завладѣе цѣлата римска империя, но и ще онищожи елинското идолослужение и ще бѣде горещъ поклонникъ на Христа, намислилъ съ хитрина да го погуби и го проводилъ за това въ Египетъ. Галерий приготвилъ по-рано засада въ Палестина. Но Константинъ, като узналъ това, по повеление Божие, напуснѣлъ Никомидия, отпразилъ се въ Галлия къмъ баща си, който прѣдъ сената го коронясалъ за царь.

Както вижда, читателятъ тоя расказъ само въ нѣколко общи точки се допира съ легендитѣ, които ни занимаватъ; най-много напомня той основата на французския романъ за императора Coustant-a (ср. сънятъ, който прѣдвѣщава величието на Елениния синъ, завистьта на императоритѣ и спасението на Константина отъ тѣхнитѣ зли замисли). Отъ това става явно, че тия легенди дѣйствително сж имали за изворъ нѣкои византийски раскази, но тия раскази трѣба да сж се различавили отъ сказанието на Никифоръ Каллиста, именно трѣба да сж били по-фантастически, обаче такива раскази въ сжщо византийскитѣ редакции не сж се увардили, или поне не сж намѣрени до сега. Въ рецензията на брошурата на Коена (Achille Coen, *Di una leggenda relativa alla nascita e alla gioventù da Constantino Magno*, Roma 1882), която крайно съжаляваме, че не можяхме да имаме на рѣцѣ, г. Веселовскій, като отговаря както на самия Коена, тъй и Кюлеру и Хайденрайху, почти се отказва отъ мнѣнието си, че има нѣкаква свѣръзка между сръбскитѣ сказания за основанието на Цариградъ и французскитѣ романи за императора Coustant-a (Romania, 1885, 137—143). Въ своята статия за „Константина Великий въ славянскитѣ пѣсни“, той взема тоя пѣтъ сръбската легенда и българскитѣ пѣсни за продължение отъ страна на „народното творчество“ на оня процесъ, който е създавалъ французскитѣ и италианскитѣ сказания за Константина, слѣди отъ които г. Веселовскій намира у Византиеца Каллиста, както казва и въ своята рецензия на Коеновата брошура. За тия слѣди той прѣдполага мѣстно европейско происхождение, като че е забравилъ че въ по-прѣдишното си изслѣдване по поводъ на романа за императора Coustant-a самъ

е привелъ нѣколко азиатски варианта, както отъ сръбското сказание, тъй и отъ основата на французския расказъ за Кустана.¹⁾

Не отколѣ г. Веселовскій се повърнѣ пакъ къмъ легендитѣ за рождението на Константина Великий въ една отъ своитѣ „*Малки заблѣжки къмъ былинитѣ*“ въ „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“ (1889, Май), дѣто прибавя къмъ материялитѣ, съ които до тогава е располагалъ, единъ новонапечатанъ арменски вариантъ отъ расказа за роденото отъ пепельта на една изгорена глава момче,²⁾ а тъй сжщо и една украинска легенда за рождението на Палия, указана отъ г. Мордовцева (въ в. „Новости“ 8 Мартъ 1889 „*Нѣчто для Господъ ученыхъ*“) и освѣнъ това нѣколко сръдневековни британски раскази за чудесното дѣте (Мерлинъ, Авраимъ, Амвросий), което издава невѣрността на царицата, (сжщо като роденото отъ пепельта момче въ арменския расказъ) или помага, да се съгради нѣкакъвъ замкъ, макаръ разни тайнственни сили да се старажтъ да прѣжтъ. — Тая чѣрта до нѣкъдѣ напомня извѣстния епизодъ въ сръбската легенда. — Г. Веселовскій признава арменския и сръбския раскази за най-пълни отъ всички подобни раскази и сближава първия съ една изъ повѣститѣ въ индийската книга „*Седмдесетътъ расказа на папагала*“ — (Џукасаптати), повѣстъ, която още *Либрехтъ* и *Бенфай* сж сличавали съ европейскитѣ раскази за Мерлина. (Orient und Occident I. Liebrecht, Merlin 141. Benfey, Nachtrag zu Merlin 344). Но арменския расказъ е само една повторка, — и то доволно лоша повторка — на единъ расказъ отъ персийско-турската книга *Тути-наме* (книга за папагала), която сама не е нищо друго освѣнъ една подправка на индийския сборникъ Џукасаптати и образува както въобще, тъй и въ дадения случай, прѣходъ отъ повѣститѣ на сборника къмъ западнитѣ тѣхни варианти. Самъ г. Веселовскій въ своето изслѣдване по поводъ на „Dit de l'empereur Constant“, поменува началото на тоя расказъ отъ Тутинамето, като разглежда сръбската легенда за основанието на Цариградъ. При внимателното сравнение на сръбския, украинския и арменския расказъ съ расказа на Тутинамето не е мжно да се види, че за источникъ на всичкитѣ три трѣба да е служила нѣкоя подобна на по-

¹⁾ Като прѣдана съдържанието на французскитѣ и италианскитѣ легенди за рождеството на Константина и привѣжда слѣдъ това два откъсѣлка отъ расказа на Никифора, г. Веселовскій казва: „Легко можн да се види отъ какви елементи и покъкви побуждения се е образувало Константиновската легенда. Трѣбаше да се помпир незаконното произхождение на Константина, което не е можало да му открие нѣтъ къмъ прѣстолата, съ бждъщето му величие: и ето неговото рождение се окръжава съ знамения“ и т. н. и послѣ продължава: „но народната фантазия не се остановила на тая реабилитация: рождението на Константина не само се окръжава съ равни знамения, но и самото това рождение става чудесно. Така въ сръбскитѣ прѣдания“ и т. н. (Южнорускія былины III—XI, 294—295)

²⁾ По нататкъ ще приведемъ тоя расказъ.

слѣдния прѣработка на нѣкой съотвѣтственъ индйски расказъ, отъ който Сукасапати е вариантъ.

Тая е, както вижда читателятъ, сравнително не малката литература върху сказанията, които ни занимаватъ. Подиръ тоя общъ прѣгледъ не може да не се каже че тая литература и даже тоя подборъ сж се вършили повече случайно отъ колкото систематически.¹⁾ Колкото се касае до съпоставянieto на тоя материалъ и до обяснението му, то може да се каже, че науката е направила тукъ една стѣпка назадъ, а не напредъ, особено подиръ статията на Вебера (който обърнѣ вниманието върху азиатскитѣ варианти на европейскитѣ сказания отъ рода на французския романъ за императора Coustant-a) и слѣдъ първата работа на г. Веселовскій, която допълни извѣстния на западнитѣ учени материалъ — съ нѣколко славянски варианти. Послѣ тоя трудъ теоретическата страна на въпроса за тоя материалъ или биде затрупана отъ механическия подборъ на нови сказания или биде съсрѣдоточена върху распрята: въ каква стѣпенъ могатъ да се намѣрѣтъ източници за всичкитѣ тия сказания на византийска почва? Обаче ако стои човѣкъ само на тая почва и въобще даже само на европейска — по никой начинъ не може да се доде до друго признание, освѣнъ че има нѣкакво сходство мѣжду всичкитѣ прѣгледани сказания и то повече въ тѣхния общо фантастически характеръ, отъ колкото въ съдържанието, — а по нѣкога само че сж изобщо свързани при посрѣдството на Константина и Цариградъ.

Тѣй като значението на това сходство и на това сцѣпление не може да се отрѣче съвършено и не може и да се каже че е случайно, (въ тая точка ний не се съгласяваме съ Р. Кёлера), то не остава освѣнъ да се прѣдполага, че източникътъ на даденитѣ сказания трѣба да се търси по-далече отъ Византия и не само въ едно сказание, а въ цѣлъ кръгъ отъ сказания, който се е образувалъ отчасти отъ сливането имъ съ други, сродни тѣмъ по съображение и характеръ. Даже ако сждимъ à priori, само по аналогия съ други подобни случаи, трѣба да търсимъ тоя кръгъ въ Азия, както това прави Веберъ, който отъ всички учени най-много се е доближилъ до разрѣшението на въпроса за ембриологията на расказитѣ, които ни занимаватъ тукъ. Отъ своя страна ний ще се помѣчимъ да сравнимъ систематически тия раскази съ подобнитѣ тѣмъ азиатски, и тогава ще се види въ коя страна, кой кръгъ сказания и до коя историческа личностъ ще ни доведе това сравнение.

¹⁾ Не може да не отбѣлѣжимъ това характеристическо обстоятелство, че украинското прѣдаване за Палія, напечатано още въ 1861 год., останѣ неизвѣстно на специалиститѣ по историята на литературата, даже въ Русия, до като не обърнѣ на него внимание единъ дилетантъ въ своята гаветна „забѣлѣжка за господа ученитъ“ въ 1889 г.

III.

Азиатскитѣ варианти на сръбската легенда за рождението на основателя на Цариградъ и на украинската за рождението на Палия; разказъ армянскій, иранско-турскій (Тути-Наме), индийскій (Сука-Саптати) и сибирско-турскій. Съприкосновението на послѣдния съ разказитѣ на буддийско-монголската книга „Арджи-Бурджи“ и индийската история на Викрамадитѣя (Викрамачаритра). Самотворното дѣте въ индийскитѣ религиозни сказания, въ браминскитѣ и буддийскитѣ. — Происхождението на европейскитѣ приказки за чудесното зачатие на нѣкои юнаци отъ тѣхъ и влиянието на вавилонски образи върху тия приказки.

Ний ще започнемъ изслѣдванието на азиатскитѣ подобия на занимающитѣ насъ сказанія съ вариантитѣ на сръбската легенда за рождението на основателя на Цариградъ и на украинската за рождението на Палия.¹⁾ Географически най-блискиятъ отъ тия извѣстни въ печата варианти е армянскитъ, напечатанъ въ руски прѣводъ въ „Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа“ (выпускъ VII, опр. 2, стр. 77, *Черепъ-Царь*) и въспроизведенъ отъ г. Веселовскій въ Петербургскія *Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія*, 1887, Май, 41 и 42). Ето това въспроизведение:

„Въ столицата на нѣкой си царь живѣлъ единъ търговецъ. Веднѣжъ той ѣздилъ по брѣга на една рѣка и съгледалъ въ водата че плува човѣшки черепъ, който повтарялъ съ обикновенъ човѣшки гласъ: „Прѣживѣ убихъ сто души, по подирѣ ще убия още сто“. Търговецътъ взелъ черепа, въ къщи го чукалъ въ стѣпа, а праха турилъ въ една торбичка и го покачилъ въ стаята си. Въ негово отсъствие 13-годишната му дъщеря, която не живѣла добръ съ мащихата си и искала да се отрови, опитала праха, като мисляла, че е отрова, станѣла тежка и родила момченце. Бездѣтната мащиха обикнѣла дѣтенцето. Като се завърнѣлъ пакъ търговецътъ въ къщи не изгълчалъ дъщеря си, защото съгледалъ въ това рѣката на Всевишния. Дѣтето расло не съ дни а съ часове; като пораснѣло на три години, да рѣчешъ, че е на 15; а слѣдъ 10 години станѣло високо, строено и хубавъ ергенъ. Веднѣжъ тамкашниятъ царь като се расхождалъ прѣдъ двореца, съгледалъ, че отъ басена подскочила една риба, широко растворила уста, високо се измѣла царю въ очитѣ, и слѣдъ туй се скрила. Ни единъ отъ царевитѣ мѣдречи не можалъ да му растълкува това чудо, за това царятъ заповѣдалъ да имъ одрѣжжѣ главитѣ. Тогава се явилъ мѣдриятъ момъкъ, внукътъ на търговеца, накаралъ да строятъ пода въ стаята, гдѣто живѣяла едничката 15-годишна дъщеря на царя, и въ долната стая намѣрили нѣколко момци, любовници на царската дъщеря. Всичкитѣ били избѣсени, много други още наказани съ смъртъ по това дѣло; и тѣй се изпълнило пророчеството на черепа; царя направилъ оня момъкъ свой пръвъ везиръ — и

като нѣмалъ прави наслѣдници прѣдалъ му при смъртъта си властѣта. Така той станжлъ най-силния цѣрь отъ всичкитѣ царе на своето време“.

Ний вече забѣлѣзахме, на края на II глава, че тоя армянски расказъ не е нищо друго, освѣнъ една доста лоша прѣработка на расказа въ *Тути-наме*. Той е любопитенъ за насъ само поради своето географическо положение мѣжду вариантитѣ на по-источнитѣ азиатски страни, отъ една страна, гдѣто се е съставила персийската „*Книга на папагала*“, която я има прѣведена и прѣткъмена и на турски езикъ, и гдѣто намѣрваме и единъ устенъ вариантъ на тоя расказъ — и отъ друга страна на Украйна и Сърбия, гдѣто видѣхме началото на двѣтѣ легенди, сходни съ началото на армянския расказъ.

Както поменѣхме по-горѣ, персийската „*Книга за папалага*“ *Тути-наме* е прѣработена отъ индийската книга *Сука-Сантати*, т. е. Седемдесетѣя (расказа) на папагала. Тая книга е нарѣчена така, защото въ неѣ цѣлъ единъ редъ отъ раскази е поставенъ въ слѣдующето черчево: единъ търговецъ, който трѣбало за дълго врѣме да се отдѣли отъ жена си, купилъ за много пари единъ папагалъ и едно косче (женка), което знаело да хоратува като човѣкъ, и заржчалъ на жена си въ всички затруднителни случаи да се съвѣтва съ тия птици. Скоро въ жена му се влюбилъ единъ принцъ, който ѣ проводилъ една посрѣдница, да ѣ повика при него. Косътъ посѣвѣтвалъ госпожата да не отива и за това била убита; по-хитриятъ папагалъ намислилъ, да задържи жената съ раскази: „иди, ама, ако знаешъ да се отървешъ като еди-кого си!“ На нейния въпросъ, папагалътъ расказвалъ случая, и като доходялъ до най-интересното мѣсто всѣки пѣтъ питалъ: „какво сторилъ еди-кой-си или еди-коя-си?“ и обѣщавалъ да удовлетвори възбуденото любопитство на жената, ако останяла тоя день въ кѣщи. Тѣй се изминжли 70 ноци, до като не се върнжлъ мжжътъ. (Всичкитѣ ноци и раскази съ введението и заключението по такъвъ начинъ сж собствено 72 на брой).

За жалость „*Сука-Сантати*“ до сега не е издадена и не е съвсѣмъ добрѣ извѣстна на европейския ученъ свѣтъ. Двата ръкописа, които сжществуватъ отъ неѣ въ Европа, трѣба да сж само съкращения на нѣкой по-пълъ текстъ.

Направениятъ въ началото на това столѣтие прѣводъ отъ гърка Галаноса (който живѣлъ въ Индия отъ 1786 до 1833 г.) не е удовлетворителенъ, — както се указва сега. (Напечатанъ е тоя прѣводъ наедно съ неговитѣ прѣводи на *Хитопадеса* и *Панчатантри* въ Атина 1851 г.). Споредъ нѣкой санскритски сборникъ трѣба да е билъ стѣкменъ персийскиятъ, който до

насъ обаче не е стигналъ. Знае се само, че споредъ една такава прѣткъмена редакция трѣба да е била съставена въ XIV вѣкъ персийската книга Тути-наме отъ писателя *Зия-ед-Динъ* родомъ отъ Нахшеби (въ Туркестанъ), нарѣченъ обикновенно Нахшеби (умрѣлъ въ 1329 г.).

Но и тая редакция, която съдържа само 52 расказа не е издадена до сега, а е описана само, наистина доста основателно, отъ *Перча* въ *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft* 1867, vol. XXI, 505—551. Отъ неж редакция е направилъ въ XVII столѣтне *Мухамедъ Кадир* едно съкращение, което биде напечатано въ Калкута въ 1861 год. — заедно съ прѣводъ на английски. Отъ английски биде прѣведено въ 1822 на нѣмски отъ *Икена* (Stuttgart) и въ 1825 год. на французски (*Les 35 contes d'un perroquet par Marie d'Heures, Paris*). Още въ XV вѣкъ по подражание на персийската редакция на Тути-наме е била съставена и една турска; тя се отклонява доста силно отъ първата и е била прѣведена два пѣтя на нѣмски: *Tuti-Nameh, Das Papageienbuch, von Georg Rosen, Leipzig 1858* и *M. Wickenhausen, Die dreissig Nächte, Hamburg 1863* id. *die Papageimärchen Leipzig 1873*). Основниятъ расказъ на „Книгата на Папагала“ и почти всичкитѣ раскази, които жъ съставяжтъ се повтарятъ и въ много други сборници отъ источни и европейски приказки и сж распространени и въ устната словесностъ на разнитѣ азиатски и европейски народи. Забѣлжителни сж италиянскитѣ редакции на историитѣ на папагала, като образецъ отъ устно повторение на една цѣла комбинация повѣсти отъ далечно чуждо происхождение.¹⁾

Въ персийската редакция на Нахшеби и въ турското Тути-наме намѣрваме и историята на единъ чудесенъ черепъ и на сина му. Началото на тоя расказъ е почти сжщиятъ като началото на занимающитѣ насъ сръбски и особенно украински легенди. Тѣй като намъ е достъпенъ само прѣводътъ на турския текстъ, то ще се спремъ на него, но трѣба да забѣлжимъ, че ако се слѣди по изложението на *Перча*, тоя прѣводъ малко се различава отъ редакцията на Нахшеби.²⁾

„Въ страната *Јеменъ* живѣлъ въ старо врѣме единъ търговецъ на име *Джеваръ-Шинасъ*, който освѣнъ една дъщеря, нѣмалъ други дѣца. Веднѣжъ като се расхождалъ по полето, налѣтѣлъ нечаяно на една човѣшка глава. Взелъ жъ той въ

¹⁾ Гл. *Benfey, Panchatantra*, 20, 273 и сл.; — *Pertsch*, op. cit.; *Rosen*, op. cit.; *Landau, Die Quellen des Decameron*, 2 Ausg. Stuttgart 1884, 89 и сл., *Clauston, Popular tales and fictions*, 1887, II, 196 и сл., *Crane, Italian popular tales* 1886, 167—183 (прѣводи отъ сборницитѣ на *Comparetti, Pitre, De Gubernatis* и др.).

²⁾ *Pertsch*, op. cit 530 (23 нощъ). *Rosen*, op. cit. II, 85—92. (У *Кадир* тая история липсва).

ржеа и захванълъ да ъж разглежда. Черепътъ билъ високъ и на лоба съ калема на Всемогущия били написани тия думи: „Тоя черепъ прѣ живѣ е поразилъ 80 души хора, нѣколко време подиръ смъртъта му обаче още 80 души ще погинжтъ споредъ него.“

Джеверъ-Шинасъ прочелъ надписа и много се почудилъ. „Тоя черепъ, рѣкълъ си той, трѣба да е билъ на нѣкой юнакъ, щомъ е казано тука, че е погубилъ прѣ живѣ 80 човѣка. Или може да е билъ, помислилъ си той подирѣ, нѣкой джелатинъ, който да е умъртвилъ на царска служба 80 души, а може още да е билъ и нѣкой прѣстѣпникъ, който съ хитростъта е убилъ ония 80 души. Искалъ бихъ да видѣж, какво Боже чудо е това.“ Това рѣкълъ, дигналъ черепа и го занесълъ въ кѣщи. Като си дошелъ въ кѣщи, счукалъ черепа на прахъ, скрилъ го въ едни ракли и го заключилъ грижливо въ една кутия. „Не считаме за нужно да привеждаме буквално пѣ-нататѣкъ епизода, какъ станѣла дѣщерята на търговеца тежка отъ праха, като отишла въ отсъствие на баща си да разглежда неговитѣ драгоценности и намѣрила кутията съ злокобния прахъ. Както и въ пѣ-рано изложенитѣ варианти, момчето натопява прѣста си въ праха, лизва и ражда синъ, когото наричатъ *Ибнъ-ель-Гаибъ*, синъ на тайната. Момченцето било умно, честно и хубаво въспитано. Като се върналъ на дѣвойката баща ѝ въ кѣщи видѣлъ, че прѣдписаната въ безначалната вечность сѣдба е неизмѣнима и че божнето прѣдписание трѣба да се изпълни отъ онова дѣте.

Слѣдъ нѣколко врѣме въ тоя градъ дошли търговци, които докарали драгоценни камене. Джеверъ-Шинасъ купилъ нѣколко джуваиря, но момченцето ги узнало, че сѣ просто стъкло, което най-сѣтнѣ признали и търговцитѣ. Захванжли тѣ тогава да молжтъ Джевера, да имъ даде момчето, па и то настоявало, да отиде нѣкъдѣ надалече, да не му се вече смѣжтъ съсѣдитѣ, които го наричали „*безбищинче*.“ Търговцитѣ откарали момчето въ своя градъ, гдѣто имало единъ ученъ везиръ, който ималъ 40 робини, отъ тѣхъ най-мила му била Камджуи. Веднѣжъ, когато робинитѣ стрували кефъ на везиря и му ловяли риба отъ басейна, една сложена между везиря и любимата му наложница риба захванала да скача. Камджуи скоро се закрила съ япмака и обявила, че не иска рибата да вижда открито сѣдалището на *срама* ѝ (тоестъ лицето), че може да е мѣжка риба.

При тия думи, друга една риба въ басейна се изсмѣла. Никой не можалъ да обясни визирю, какво значи тоя смѣхъ, до като не повикали Ибнъ-ель-Гаибъ, който разбиралъ отъ езика на животнитѣ. Момъкътъ погледалъ, погледалъ рибата и обадилъ, че визирятъ има 40 хубави робини, и че всичкитѣ 40

иматъ тайни любовници. „Сега, казватъ рибитѣ, главатарката на тия моми е Камджуй. Когато момитѣ се прѣдаватъ на грѣха по нейния съвѣтъ и когато сама Камджуй е по-жедна за грѣхъ и отъ тѣхъ, а се бои, да не би даже ний, животнитѣ да ѝ видимъ, чудно ли е, че се смѣемъ.“ — Везирятъ заповѣдалъ да умъртвижъ 80 виковни.¹⁾

Въ двѣтѣ прѣднеазийски „Тугинамета“ историята за самотворното момче е турена подиръ друга една история: какъ невѣрната жена (на царя или визиря) отъ *срамъ* се закрила прѣдъ единъ нарцисовъ цвѣтъ и какъ се искикотила при това една (печена) птица. Това явление го истълкувалъ единъ човѣкъ, който ималъ чудесната дарба да му капятъ трѣндафили отъ устата, когато се смѣялъ. Прѣди това той билъ повиканъ да покаже прѣдъ чужденцитѣ — гости своята дарба, но нерачилъ да се смѣе, защото по нѣтъ узналъ че жена му има сношения съ единъ грозенъ човѣкъ. Хвърленъ въ тъмницата подъ харема на царя или визиря, той става свидѣтель на невѣрността на жената на своя господарь и се смѣе. Повиканъ да обясни защо птицата се смѣла, той обажда тайната на прѣструвницата и на нейнитѣ дружки.

И двѣтѣ тия истории сж очевидно само дубликати отъ една и сѣща, основата на която се намѣрва въ извѣстната сега индийска редакция на Сукаесапатти. Тукъ невѣрната жена (само една), е съпруга на царя Викрамадитѣя, който хвърлилъ въ тъмница своя министръ, отъ устата на когото падали трѣндафили като се смѣялъ. Когато срамежливата царица се отказала да яде мжжка риба, — рибитѣ се изсмѣли. Повиква се Баланпандитъ, дъщерята на единъ жрецъ (прототипътъ на мадрата дѣвойка (die kluge Dirne) въ европейскитѣ прикази) да обясни онова явление. Дѣвойката укорява царя, че хвърлилъ едного човѣка въ тъмница, безъ да го пита по-напрѣдъ, защо нерачи да се смѣе. Освободенъ отъ тъмницата, царския любимецъ обажда че узналъ за невѣрността на жена си. Царятъ на това отгорѣ се изсмѣлъ, ударилъ царицата съ единъ цвѣтъ и ѝ рѣкълъ: „чувашъ ли?“ — нѣжната царица се прѣсторила, че баялдисала отъ удара. Тогава царскиятъ любимецъ се засмѣлъ и когато царятъ го запиталъ защо се смѣе при таквъзъ едно печално обстоятелство, отговорилъ: „царицата онѣзи нощъ, като играеше съ любовника си, и товъ хубаво ѝ изби, не паднж въ несвѣсть.“ — Прѣгледали царицата, и наистина по тѣлото

¹⁾ У Нахшеби ролята на везиря играе единъ царъ. Рибитѣ не ги ловѣжъ прѣдъ царя, а му ги донасятъ; Ибнъ-ель-Ганбъ знае само евицитѣ на морскитѣ животни; рибитѣ казватъ, че всичкитѣ тайни имъ ги донася вѣтрътъ.

и намѣрили пятна отъ бой, а въ харема набутали въ единъ сандѣкъ любовника, когото умъртвили, а царицата изгонили.¹⁾

Въ индийската книжнина има още единъ вариантъ отъ сѣщата тая история; помѣстенъ е въ сборника на Сомадева, който сборникъ е извѣстенъ подъ името „*Океанъ отъ потоци приказки*“ (Ката-Саритъ-Сагара). Тоя вариантъ е извънредно важенъ за насъ поради своето значение, което притежава за обяснението на прѣхода на занимающитъ насъ повѣсти отъ Индия въ западъ, но тъй като той се прѣдава съ нѣкои подробности, разборътъ на които би билъ прѣдвръщенъ на това мѣсто на нашето изслѣдване, то ний отлагаме да говоримъ за него по-нататкъ.

Основата на всичкитъ тия раскази за притворно срамежливата царица сж распространени въ книжнината и устната словесность на разни азиатски и европейски народи,²⁾ но нѣма за сега нужда да се занимаваме съ тия издѣнки. Ний ще се ограничимъ само, да съпоставимъ изложенитъ азиатски варианти, които сж достатъчно за да убѣдѣтъ читателя, че отъ тѣхъ индийскитъ сж оригинални, а западнитъ подражания. Ще припомнимъ къмъ рѣченото, че вариантътъ на Сомадева има това общо съ турския и персийския, че смѣха на рибитъ се обяснява въ тѣхъ отъ единъ *ракшаса*, чудно сжщество отъ рода на тия демони, които специално иматъ работа съ трупове и скелети и могатъ да се поселяватъ въ тѣхъ, сжщо като проникателниятъ духъ въ оня черепъ, отъ който заченжло фаталното момченце въ *Тути-наме*..

Трѣба въпрочемъ да се признае, че тая послѣдната чѣрта въ аналогията мѣжду расказитъ на Тути-наме и на тѣхнитъ индийски оригинали е много отдалечена и че въ сегашната си форма расказитъ въ Тути-наме: какъ издалъ фаталното момче невѣрната царица — сж много отклонени отъ индийскитъ редакции на сѣщата тема. Гдѣ се е образувало това отклонение, мѣчно е да се каже, до като даже индийската книжнина и устна словесность не сж достатъчно изслѣдвани, а още по-малко прѣднеазиятскитъ.

Да се основаваме напълно върху показанието на Нахшеби, че персийското Тути-наме е съставено по образецъ на подобни

¹⁾ Benfey, Orient und Occident, I, 346—553, прѣводъ спорѣдъ Галаноса, поправенъ отъ Бенфей.

²⁾ Вижъ въ Orient und Occident, I, 340—354. Любопитно е, че индийскитъ (буддийски и брамински) редакции, особено най-старитъ, сж по-мекки както въ изображението на грѣха тъй и на наказанието. Тая разлика трѣба да се обясни отъ това, че монотеистическо — сии, итуалистическото мировъзрѣние и съответственииятъ нему аскетически мораленъ идеалъ сж усилили прѣврѣнieto къмъ женитъ даже въ срѣдата на полигамическитъ общества. — Струва ни се, че отъ тая тема сж проналѣвали и рускитъ народни приказки (редакцията на които е вѣцнаурна) за срамежливата жена и Наймижа, на които турското довольно скромно подобие е влѣзло въ състава на книгата за четридесетъ визиря. (Gibb, the history of the forthy vezirs, London 1886, No. 90).

индийски книги — нѣма защо. Може персийскитѣ съставители да сж се ползували и отъ устнитѣ редакции. Въ всѣкой случай даже отклоненията на персийскитѣ редакции на занимающитѣ насъ повѣсти можтъ да се възведжтъ къмъ индийскитѣ първообрази, това се потвърждава и отъ това, че замѣната на мждрата дѣвица въ Сука-Џаптати (на богинята у Сом-дева) съ едно мждро момче, (едно отъ най-голѣмитѣ отличия на индийския расказъ и Тути-намето) — съвсѣмъ не ни отдѣля отъ кръга на изнесенитѣ отъ Индия сказания. Отъ приказкитѣ които Бенфай е събралъ въ *Ausland* 1859 (*Die kluge Dirne*) и отъ разнитѣ статии на г. Веселовский се вижда, че въ своето движение на западъ образътъ на младата дѣвойка Балапандитъ която издава жената на Викрамадитѣя и образътъ на самия Викрамадитѣя, който се прѣдставя като мждрецъ още отъ малка, сж се размѣсили.¹⁾

Независимо отъ рѣченото, единъ турски вариантъ отъ приказката какъ издалъ единъ мждъръ момъкъ невѣрната царица заключава въ себе си нови слѣди отъ индийско потекло и дава при това възможностъ да се доведе до Индия и право до кръга на сказанията за Викрамадитѣя и най-любопитната особенностъ въ вариантиѣ на Тути-наме, а именно зачатieto на обличителя отъ испелѣта на единъ черепъ. Това е единъ устенъ расказъ записанъ отъ г. Радлофа отъ сибирскитѣ Татари (Турци) въ тюменско-ялотуровския край.

„Единъ старецъ ходилъ по една стень, намѣрилъ единъ черепъ, подигналъ го съ сопата си нагорѣ и рѣкълъ: „Ехъ ти, черене, отишло твоето месо, очитѣ ти искочили! Кога и да е, и съ насъ тѣй ще стане!“ Въ тоя мигъ минжли двама души и рѣкли; „Ти, старче, не бутай тоя черепъ, погреби го, инѣкъ ще стане причина да умржтъ 80 човѣка“. Но старецътъ не закопалъ главата, а ѣж занесълъ въ кжщи, хвърлилъ ѣж въ горещата пещъ, послѣ ѣж турилъ въ стжпата и ѣж счукалъ. Като ѣж счукалъ изсипалъ праха въ една бѣла кърпица и хвърлилъ възела подъ одѣра. Минжло се много врѣме. Веднжжъ старецътъ отишълъ нѣкждѣ нагости, а въ кжщи останжла дѣщеря му самичка. Дѣвойката мияла дѣскитѣ и надникнжла и подъ одѣра, да види, да не би да се намокржтъ нѣщата, каквито имало тамъ. Намѣрила тогава възела, развързала го, помирисала и изгубила свѣсть. Като се съзела, заченжла, станжла тежка съ едно момченце. Коремътъ ѣ отекълъ, майка ѣ забѣлѣжжила това и ѣ рѣкла: Ехъ, чадо, какъвъ е юнакъ твоятъ любовникъ, азъ ще те дамъ за

¹⁾ Въ великорусската приказка (у Аелаясьева No. 120 и у Садовникова No. 63) даже известната задача на мждрата дѣвица, да се яви необлѣчена и не гола (напр. у Мало-руситѣ) се извършва отъ едно мждро момче, единъ мждъръ царски синъ или селянинъ. Ср. у Braga, Contos do povo portuguez, No. No. 57, 105. Български варианти отъ сказанието за мждрата дѣвица у Шапкирева, No. No. 6 и 59.

него!“—Дѣвойчето почнжло да плаче: „Охъ, мамо, азъ не съмъ виновата, въ бѣлия парцалъ имаше нѣщо бѣло, азъ го помирисахъ, изгубихъ свѣсть и отъ тогазъ се заченж нѣщо въ тѣлото ми“. Като чулъ старецътъ това рѣкълъ: „О, жено, азъ съмъ кабахатлия. Азъ донесохъ черепа и го турихъ подъ одъра, а дъщеря ми трѣба да е помирисала отъ него. Сега, жено, не издавай момичето, запаши една възглавница, прѣстори се, че си тежка, па на излѣзъ да те виджтъ хората“. Хората видѣли и кавали: какъ ти на стари години да станешъ тежка? Жената отговорила: „За грѣховетѣ ми нѣщо е заченжло въ тѣлото ми?“ Ний ще съкратимъ продължението на тая история. Момчето порасло подъ името на уйка си, на врѣме било проведено на училище и на 10 год. било вече молла. Въ туй врѣме намѣрилъ се нѣкой, да иска леля му. Баща ѝ обадилъ това на момчето. „Хубаво, но зетятъ какво ще ти даде?“ отговорило то. Бжджщиятъ годеникъ турилъ на масата единъ безцѣнъ камъкъ, който освѣтилъ цѣлата кжща. Но момчето погледнжло камъка и го хвърлило на дѣскитѣ. Като го попитали, защо го хвърля, рѣкълъ: въ камъка има единъ зеленъ червей съ червена главичка, когато червеятъ излѣзе, камъкътъ за нищо нѣма да го бива. Годеникътъ се обложилъ и обѣцалъ ако изгуби, да се откаже отъ момата; строшили камъка и момчето излѣзло право.

Подиръ това сибирския расказъ прѣминува направо къмъ историята на невѣрнитѣ царски жени. Царятъ ималъ единъ хавузъ съ вода и въ водата една голѣма щука. Веднжжъ царятъ бутнжлъ рибата съ прѣчка и рибата му прѣснжла съ опашката си вода въ очитѣ. Царятъ попиталъ най-младата си жена: „Защо ми напрѣска рибата лицето? Тя му отговорила: „Смѣе ти се“. Царятъ пакъ попиталъ: „А защо ми се смѣе?“ Но жената не му обадила. Царятъ се разсърдилъ, заповѣдалъ да събержтъ всичкитѣ гадатели и други хора отъ вредъ. Дошълъ и единъ богаташъ, който искалъ да се жени за майката на момичето и рѣкълъ на царя, че мутлака онуй момче ще знае да му разясни тая тайна. Проводили за момчето, но то на първа покана не сж явило, а втори пжтъ като го калесали, понескало да му даджтъ хубави дрѣхы и конъ, а като отишло, прѣди да отговори на въпроса, защо рибата се изсмѣла, условилъ се да го пуснжтъ на царския прѣстолъ. Отъ прѣстола продумало: „Сега да ти кажж причината на смѣха ѝ. Ти имашъ 40 жени, день ти спижъ съ една, на втория не спижъ, тѣй щото 80 дена се минуватъ, до като се върнешъ на всѣка жена. Твонтѣ 40 жени иматъ 40 слугини; повикай тука тия 40 жени и 40 слугини и заповѣдай на джелатина да съблѣкжтъ 40-тѣ слугини“. Когато тайната се открила, и видѣли всички, че слугинитѣ били прѣоблѣчени мжже, момчето попитало царя, какво

ще отсѣди? — „Ти си на прѣстола, рѣкълъ царятъ, ти рѣшавай“. Момчето отговорило: „Азъ отсѣждамъ, да убижтъ четиридесетътъ момци и четиридесетътъ жени“. Царятъ заповѣдалъ да отсѣчжтъ главитѣ и на осемдесетътъ. Подиръ това царятъ огорченъ рѣкълъ: „По-нататкъ царство не ми трѣба! давамъ ти прѣстола и всичкитѣ си съкровища. Дай ми ти само тия дрѣхи. Искамъ да живѣѣж сиромашки, и да се моля Богу! А ти бѣди на мое мѣсто господарь и царъ“.¹)

Нѣколко отличия на тоя вариантъ отъ разказа въ „Тути-Наме“, а именно тия, които не сж съществени за развитието на темята за невѣрнитѣ царици, ни даватъ възможность, да прослѣдимъ ембриологията на цѣлия разказъ; тѣ могатъ да се уприличжтъ на рудиментитѣ на нѣкои животни, несъществени вече за тѣхъ и останжли по наслѣдство отъ други по-стари форми. Тия отличия сж: упорството на момчето, когато го викатъ да отиде при царя, сѣданието му на прѣстола, отказването на царя, да царува по нататкъ, защото го излѣгали женитѣ му, и въсцаряването на проникателното момче. Тия отличия, както и други нѣкои чѣрти въ разказа, които нѣма да закѣснѣемъ да отбѣлѣжимъ, показватъ, че тая повѣсть е сродна съ сказанията, сгруппирани около личността на индийския царъ Викрамадитѣя и специално съ тоя кржгъ, който е познатъ подъ името: *Расказитѣ на прѣстола*.²)

Тия раскази се впитатъ въ такава една рамка: царъ Викрамадитѣя ималъ единъ прѣстола съ 32 рельефни фигури. Нѣкогажъ подарилъ му го билъ богъ Индра. Подиръ смъртъта му прѣстолажтъ потѣнжлъ въ земята, но въ царуването на Раджа (царя) Баджи пакъ се обявилъ и то по слѣдующия начинъ: всѣкой който стѣпалъ на земята надъ него, получавалъ ще не ще царско величие и мъдрость. Като ископала прѣстола и царятъ рѣкълъ да сѣдне на него, то по редъ фигуритѣ на прѣстола го спирани и го питали, да ли е доблестенъ като Викра и Хадитѣя, като иска да сѣдне на прѣстола му? и разказвали примѣри отъ доблестъта на предишния притежателъ на трона. За това цѣлия сборникъ се нарича по санскритски „*Синхасана дватринсати*“ т. е. *Тридесетъ и два* (разказа) *на прѣстола* бу-квално: *на лѣвското сѣдалище*.

За жалость най-старитѣ санскритски редакции на тоя сборникъ още слабо сж извѣстни на европейскитѣ учени. Изцѣло

¹) Radloff, Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens, IV, 1872 488—491 (Der Schädel).

²) Царъ Викрамадитѣя е историческа личность (отъ 1 вѣкъ пр. Р. Х.) и може, като царя Асока, да се нарече буддийскій Константинъ Великий, но е станжлъ типически царъ въ индийскитѣ приказки, както и буддийскитѣ тѣй и на новобраминскитѣ. Специално нему посветениятъ сборникъ „*Расказитѣ на прѣстола*“ се нарича „*Викрама чаритра*“, — подвизитѣ на Викрамадитѣя. Впрочемъ името Викрамадитѣя се срѣща у нѣколко династии въ разни части на Индия.

е напечатана до сега само една доста нова редакция, която е влѣзла въ „*Océanx omz potoci приказки*“ отъ Сомарева. Тя е прѣведнена наедно съ всичкитѣ сборници на Сомарева на английски езикъ отъ Тавуней.

Друга една санскритска редакция е резюмиралъ Ротъ въ *Journal asiatique*, 1845, VI, 270 и сл. Отъ новоиндийскитѣ варианти на „Разказитѣ на прѣстола“ по извѣстни сж на европейцитѣ хиндийската, отъ която *Garcin de Tassy* дана едно резюме въ своята „*Histoire de la littérature Hindoue et Hindoustani* II, 273 и сл. и една бенгалска, прѣведена цѣла на французски въ сборката отъ народни приказки и пѣсни на *Lepu (Contes indiens, les trentes-deux recits du trône. Batris-sinhasan, traduit du Bengali par León Feer. Paris 1883)*.

Книгата за подвизитѣ на Викрамидитѣя се е распространила по книжовенъ пжтъ и задъ границитѣ на Индия: отъ нея има и една монголска редакция: *Арджи Бурджи* (станжло отъ Раджа Боджа), прѣведена на нѣмски отъ Юлга, *Mongolische Märchen v. Jülg (Insbruck, 1868)* и една персийска, преработена на французски (*Le trône enchanté, conte indien, traduit du persan par M. le Baron Lescalier, Neu-York 1817*: голѣма рѣдкостъ, която ний не сме видѣли).

Отъ само себѣ си се разбира, че при сравнението на сибирско-турския расказъ съ „Расказитѣ на Трона“ трѣба да се обърнемъ по-напрѣдъ къмъ географически най-близката редакция, а именно къмъ монголската Арджи Борджи. Тая редакция, която трѣба да е прѣминжала у Монголитѣ отъ Тибетъ е прѣкъснжта на края, а началото ѝ се отличава отъ индийската по това, че въвежда двѣ нови лица: 1) едно момче, което замѣнява селянина въ индийската редакция, въ градската ограда на когото билъ закопанъ прѣстола; освѣнъ това момчето получава такова врѣхновение отъ трона на светия царъ, щото не само царствува надъ врѣстницитѣ си, но и прѣрѣшава присждитѣ на царя Арджи Бурджи, и 2) единъ врѣстникъ на Викрамидитѣя, проницателенъ момѣкъ, когото вълци били въспитали. Очевидно е, че тия двѣ личности прѣдставятъ утроение на самия Викрамидитѣя, както това се доказва отъ сравнението на Арджи Бурджи съ разнитѣ индийски издѣнки на легендарната Викрамидитева история.¹⁾ Историята на Арджи Бурджи може да се сближи съ горѣприведената сибирско-турска приказка. Въ послѣдната проницателениятъ момѣкъ, когото повикватъ да отиде при царя и който не се съглашава да говори съ царя, ако не го оставятъ да сѣдне на прѣстола, напомня младия селянинъ, който сѣди на прѣстола на сжда; освѣнъ това и въ двѣтѣ истории

¹⁾ За това вижъ у Веселовскій „Славянскіе сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ“ и пр., стр. 9 и слѣд.

намѣрваме, макаръ и разни примѣри отъ проникателността на момъка въ дѣлото на драгоцѣннитѣ камене.

Отказванието на царя (когото женитѣ съ своята невѣрность измамватъ) отъ житейскитѣ грижи въ сибирската, приказка напомня удалението на царя Бартрихари, прѣдпественника на Викрамадитѣя, както се описва, макаръ и по инѣкъ, въ индийскитѣ оригинали на Арджи Бурджи.¹⁾ Напоконъ въ Арджи Бурджи срѣщаме и историята съ папачала, но непълна, прѣкъснатъ, затова липсва и разказа за прѣоблѣченитѣ като служини любовници. Всичкитѣ тия съвпадения мѣжду устната турска приказка и монголската компилация на Викрамадитевата история още не доказватъ, разбира се, че първата непременно е произлѣзла отъ втората; тѣ показватъ само на блиската връзка която съществува между турския разказъ и индийскитѣ сказания за Викрамадитѣя и на начина, по който тия сказания сж прѣминжли отъ Индия въ сѣверната турска областъ.

Тия послѣднитѣ разкази (въ различни комбинации) сж се распространили особено посрѣдствомъ устното прѣдание отъ Индия къмъ сѣверо-западъ и къмъ сѣверъ, дѣто сж се комбинирали изново, така щото самъ Викрамадитѣя се прѣвърща въ момчето, което издава невѣрната царица. Тая царица, споредъ Сука-ѡпатати е жена на Викрамадитѣя.

Въ Арджи-Бурджи намѣрваме и историята за зачатieto на Викрамадитѣя, тя е доста сходна съ подобната история на проникателното момченце въ Турската приказка.

Царъ Гандарва дълго врѣме нѣмалъ дѣца, за това жена му му прѣдложила да си земе друга жена, която дѣйствително му родила синъ. Когато първата му жена усѣтила, че е останжала на второ мѣсто, отишла при единъ отшелникъ и се помолила, дано има дѣте. Отшелникътъ взелъ една шепъ прѣстъ, благословилъ ѝ и наръчалъ на царицата, да ѝ опрѣжи въ масло и да ѝ изѣде. Царицата направила каквото ѝ рѣкълъ отшелникътъ, но не щещъ ли — служинята облизала тиганя, и наченжала и тя. И двѣтѣ родили момченца: царицата родила Викрамадитѣя, а служинята подиръ нѣколко врѣме — Шала. Царятъ проводилъ да питатъ отшелника, какво е описано на сина му и оня отговорилъ: „Когато момчето порастне ще обича много да пирува, само за солъ ще му трѣбатъ 1500 товара“. Царятъ разбралъ, че момчето ще бѣде чудовищенъ прѣвалъ (лакомия),

¹⁾ Въ индийскитѣ истории на Викрамадитѣя, се разказва, че царъ Бартрихари, като обичалъ жена си, далъ ѝ получения отъ единъ браминъ плодъ на безсмъртието; жена му го подарила на любовника си, а тоя пѣкъ на една куртизанка, която отъ своя страна го харила на царя. Тоя разказъ се е распространилъ силно въ Азия и е прѣминалъ въ Тибетския сборникъ „Дзайтунъ“ и въ „Хилъда и една нощъ“. Въ Европа го намѣрваме въ византийската хроника за императора Теофила II и жена му Евдокия (Barth, *La littérature des contes dans l'Inde*, Melusine, 1890, 4)

²⁾ Jülg, op. cit. 73—79.

или демонъ и за туй заповѣдалъ да го убижтъ, но министритѣ не се рѣшили и прѣдложили на царя да изложи дѣтето въ гората. Тукъ момченцето продумало и казало, да рѣжтъ на баща му, че комуто е писано да бжде господарь на четиритѣ свѣтовни части, длъженъ е да свиква голѣми сборове, тъй щото може да дотрѣбатъ не 1500 товара соль, а 10000. Като изслушалъ това тълкувание, царятъ видѣлъ, че момчето не е нѣкакъвъ демонъ, а *Бодисатва* (подобие, прѣдварително прѣвращение на Будда) и отишелъ да търси дѣтето въ гората, но на мѣстото, дѣто го оставили, не намѣрили нищо. Дълго врѣме царятъ го търсилъ и се кълнѣлъ, най-сѣтнѣ чува, отъ устието на една скала дѣтски плачъ. Като влѣзали, видѣли тамъ изгубеното дѣте, осемъ князье-змейове държали надъ него покривка отъ лотосове цвѣтове, давали му да суче медъ и му оказвали разни знакове на обожание. Като видѣли царя, демонитѣ-князье се отстранили, царятъ турилъ дѣтето на главата си, отдалъ му поклонъ и почестъ и го нарѣкълъ „Милосърдний Бодисатва“. По нататъкъ се разказва какъ на Викрамадитѣя баща му се отпавилъ на небето, защото жена му изгорила простото му тѣло, което той, като тръгналъ на война, оставилъ въ кѣщи, а взелъ небесното си, което жена му искала да носи той винжги, — какъ подирѣ на Гандарва жена му напуснѣла царството, защото врагове щѣли да го нападнѣтъ, какъ по пжтя родила слугинята и хвърлила дѣтето си, което било възпитано отъ вълци, та за това и разбирало отъ тѣхния езикъ, какъ послѣ Викрамадитѣя взелъ това момче (Шалу-шакалъ) отъ едни търговци, които го намѣрили и пр.¹⁾

Разнитѣ подробности на тоя расказъ ще влѣзжтъ въ работа по-долу, а за сега ще се спремъ само на зачатieto на Викрамадитѣя. Тоя епизодъ прѣдставя една до нѣкъдѣ материализирана прѣработка на най-старитѣ индийски раскази, отражение отъ които е въведението въ историята на Викрамадитѣя въ сборника на Сомадева Ката-Саритъ-Сагара, гдѣто първоначалната буддийска окраска на историята е замѣнена съ сиваитска.

Ето сжщността на послѣдния расказъ:

Боговетѣ се оплакали на Сива противъ нечестивцитѣ (млечча), че завладѣли земята и ги лишавали отъ жъртви. Сива проважда сина си, гения Ганя Малъяватъ, да се въплоти въ жената на Авантския царь Магендратѣя Сумайдарсана и да завладѣе съ всички демони (Ракшаси, Якпи и Ветали, сжщо както Соломона, който е копие на Викрамадитѣя у Евреитѣ, у Мюсюлманитѣ и у Християнитѣ по-послѣ), а самъ той (т. е. Сива) се явява на

¹⁾ Jülg, op. cit. 78—79. Почти сжщото се разказва въ една приказка записана отъ г. Потанина въ Монголия: тукъ царицата и слугинята станали трудни отъ брашното, което отшелникътъ отдалъ на царицата отъ своето брашно. (The Folklore Journal, vol. III. p. IV. 321).

снѣ царю, възвѣстява му че ще му се роди синъ и му заповѣдва да го нарѣче Викрамадитѣя, т. е. слънце. На сутренѣта когато царятъ обажда това благовѣстие на министритѣ си, дохажда слугинѣта и показва на царя единъ плодъ и му казва: „Сива далъ нѣ снѣ това на царицата“. Тозъ часъ царицата станѣла тежка, захванѣла на снѣ да се носи надъ седемтѣ морета, а разни Якши, Ветали и Ракшаси ѝ се кланяли. Като дошелъ часътъ, родила синъ, който освѣтилъ стаята, както слънцето когато изгрѣва, освѣтлява небето; дъждъ отъ цвѣтя завалѣло и божески тръби закжнтѣли¹⁾.

Току-що поменжитѣ раскази съответствуватъ напълно на пантеистическото мировъзрѣние на Индийцитѣ и на учението имъ за въплощениѣта, отъ което учение се съглѣждатъ слѣди въ вѣрованията почти на всички народи, обаче специално сж развити въ вѣрованията на Индийцитѣ и особено въ буддизма. Както е извѣстно, тая религия учи, че прѣди основателя на историческия буддизмъ (Сиддарта Сакьямуни), е имало много Будди, и че самъ Сакьямуни се е въплощавалъ на земята 550 ижти, като Боддисатва; други разни Боддисатви продължаватъ да се въплощаватъ и до сега²⁾. Тия Будди и Боддисатви се раждатъ самотворно, както и самъ Сакьямуни, който се спуща направо отъ небесата въ лоното на майка си, която по-прѣди не била никога раждала и прѣди зачатнето му била се въздържала отъ мъжа си (тѣй поне се е вѣрвало и учило даже и до сега въ Индия) или е била съвсѣмъ дѣва, (както се учи въ Монголия³⁾).

Чудесата, които, споредъ всичкитѣ разноезични редакции на животописанието на Будда, съпровождатъ неговото раждане и дѣтinstvo, съдържатъ въ себе си, между другото, слѣдующитѣ двѣ чудесни приключения: сами боговетѣ дохождатъ да му се поклонжтъ и го окръжаватъ съ цвѣтя, сжщо като въ легендарнитѣ раскази за рождението на Викрамадитѣя. Тия послѣднитѣ можтъ слѣдователно да се считатъ за прости вари-

¹⁾ The Katha-Sarit-Sagara, transl. by Tawney, II, 564—566.

²⁾ Приключенията на Боддисатва Сакьямуни въ тия рождения съставятъ прѣдмѣтъ на цѣлъ редъ нравоучителни истории и басни, които сж извѣстни подъ името „джатки“ (рождения). Тѣ сж распространени въ разни източно-азиатски езици. Примѣри отъ тѣхъ може да се намѣржтъ въ разни съчинения, посветени на Буддизма, особено у Бюрнуфа, Burnouf, *Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien* и у Sp. Hardy, *A. Manuel of Buddhism*. Въ послѣдне време *djamakunt* се прѣведох систематически на английски. *Buddhist birth stories or jatakatales* transl. by Rhys Davids, vol. I, 1880 и *Folktales of India*, transl. by Morris въ *Folk-Lore Journal* отъ No. X нататъкъ, 1884. Сборникътъ отъ които сж прѣведени джатакитѣ, е съставенъ на ефика *нали* (чърковниятъ езикъ на южнитѣ буддисти) вѣроятно още въ III—IV в пр. Р. Хр. и е добилъ настоящето си форма въ Цейлонъ въ V вѣкъ послѣ Р. Хр. Нѣколко любопитни сближения между разказитѣ на тоя Сборникъ и европейскитѣ приказки и басни ще намѣржтъ читателитѣ въ *Contemporary Review*, 1881, *May omz Morris*.

³⁾ *Le Lalita Vistara*, trad. par Foucaux (*Annales du musée Guimet* t. VI 1884 ch. VI, p. 55, Sp. Hardy *A. manuel of Buddhism*, transl. from Singhalese mss. 141—142. Schmidt, *Forschungen auf dem Gebiete der älteren religiösen, politischen und literarischen Bildungsgeschichte der Völker Mittellasiens vorzüglich der Mongolen in Tibet*, SPR. 1824, 171, Kopen, *Religion des Buddha* I 76—77.

янти отъ сказанията за рождението на Будда, въ сжщото врѣме и за варианти отъ повѣститѣ за въплощението на браминскитѣ богове Сива и Вишну, които повѣсти, по мнѣнието на авторитетнитѣ учени, сж се вмѣжнжли и въ стария индийски епосъ, чакъ послѣ будийската епоха, когато старитѣ повѣрия за прѣминуването на сжществата отъ едно въ друго били систематически обработени въ учението за въплощението на боговетѣ въ видъ на хора-герои. Ний припомняме тукъ расказитѣ за въплощението на Вишну въ лицето на Рама и братята му, а тѣй сжщо и въ лицето на Кришна и брата му, които прѣдставяжтѣ най-голѣмо сходство съ монголската редакция на историята за зачатieto на Викрамадитѣя, а тѣй сжщо и съ нашитѣ приказки за чудесно заченжитѣ юнаци. Въ сегашнитѣ литературни събрания на индийския епосъ, въ Махабхарата, Рамаяна и Пуранитѣ въплощението на Вишну се мотивира по религиозни причини: съ необходимостта, да се смаже на земята нечестието и неуважението къмъ жрецитѣ, което неувижение се приписва на нѣкакви зли царѣ чудовища, въплощения на злитѣ богове. Вишну изпълня своята мисия по просбата на земята и на добритѣ богове и по указанието на върховния Богъ, който впрочемъ съгласно синкретизма на новобраминскитѣ идеи, е въ сжщность самъ Вишну. — Въ слѣдствие на просбата на земята богъ Вишну искача изъ жъртвенния огнь прѣдъ царя Даśаратра и му подава чаша съ нѣкакво питѣе, половината отъ което царятъ подава на най-любимата си жена, а другата половина на други двѣ жени, слѣдъ което се ражда Рама и братята му¹). При сжщитѣ обстоятелства Вишну проважда чрѣзъ боговетѣ два косъма отъ главата си (единъ бѣлъ и единъ черъ), отъ които косми се раждатъ Кришна и неговитѣ братя²). При тая необикновенна популярностъ, която е получила легендата за Будда чрѣзъ ревностната пропаганда на неговитѣ почитатели, които сж прѣвели тая легенда на всички источни азиатски язици, и при распространението на сказанията за въплощението на Вишну посрѣдствомъ великитѣ индийски епопеи, на които сжществениитѣ части (както и на Пуранитѣ) сж тѣй сжщо прѣведени на много, особено индустански езици, и се декламиратъ и коментиратъ публично и до сега на тържищата и въ дюкениитѣ въ Индия—при тия обстоятелства не е чудно, че тия раскази сж се распространили толкова широко и сж послужили за изходна точка на много устни народни раскази. Тия раскази, разбира се,

¹ Muir, *Original Sanscrit texts, collect illustr. and transl.* L. 1872, IV, 2 ed. 166—193. — *Il Ramayana di Valmici per Gasp. Gorresio* (прѣводъ) 2 ed. Milano I, 43—47, гл. XIV—XV.

² Muir, l'cit. 255—259 (Изъ Вишну-Пурана и Махабхарата). Wilson, *the Vishnu Purana, a system of Hindi Mythologie, and traduction*, London, 1840, 497. Не толкова материально въ Багаватъ-Пурана, прѣв. отъ Burnouf, III, 1847, кн. X. гл. I.

малко сж заели отъ цѣлия символическо-богословски елементъ на писменнитѣ источники, а сж запазили и даже разработили най-главно юнашкия елементъ. За това е давало поводъ особено богатото присѣтствие на войнския елементъ не само въ сказанията за Рама, Кришна (даже въ такива проникнѣти отъ богословие паметници, като Пуранитѣ), но и въ легендитѣ на Будда, който въ своята младостъ, споредъ тия легенди, е билъ съвършенъ въ всичкитѣ искусства на своето съсловие, въ това число и на военното, и освѣнъ това всѣкога е поразявалъ по чудесенъ начинъ разни врагове (въплощения на демонитѣ), които се опитвали да попрѣжтъ на неговото благовѣстие¹⁾.

Буддайскитѣ и новобраминскитѣ приказки сж се размѣсили лесно и скоро. Буддиститѣ съвсѣмъ не сж се отказвали отъ браминскитѣ сказания, а само сж ги притѣкмѣвали по тѣхному; отъ друга страна новобраминската ортодоксия, слѣдъ официалната си побѣда надъ буддизма даже се е старала да си приспособи тия негови елементи, които ѝ сж влѣзвали въ работа и е обрѣнѣла даже самия Будда въ едно отъ въплощенията на Вишну. Чудовищно-фантастическия елементъ въ тия приказки е можалъ да се развие лесно, защото пантеистическитѣ ассимиляции на въплотенитѣ богове съ хора, животни и растения сж били взети въ реална смисълъ. (Вишну е човѣкъ, риба, тиква пълна съ микроскопически, но силни юнаци, — аллегорическо изображение на божественното величие, което се проявява даже и въ формата на малкитѣ сжщества; Вишну, прѣдставенъ като джудже или дѣте—порасва мжгновено, истрѣгва дървета, поклаща планини и пр.). Освѣнъ това, индийското мировозрѣние даже въ врѣме на развитието на спекулативната философия и на формалнитѣ науки е съхранявало повече отъ колкото мировозрѣнията на другитѣ народи, прѣвобитната идея за родството на човѣка съ прѣдмѣтитѣ, които го окръжаватъ (за нѣкакъвъ сторенъ грѣхъ хората се прѣвърщатъ въ дървета, Кришна ги спасява, като ги истрѣгва. Маймуни и мечки помагатъ на Рама и т. н. и тѣй сжщо истрѣгватъ дървета, повдигатъ планини и пр.).

Въ тия издѣнки на индийскитѣ сказания трѣба да се търсѣтъ и праотцитѣ на нашитѣ приказки за подвизитѣ на чудеснитѣ юнаци, специално на чудеснозначенѣтитѣ юнаци, и на другаритѣ имъ, като Попелюховци, Покатигорошковци, Богодавци, Сучченки, Ведмедчуковци и пр. или Вернигоровци, Щавидубовци и пр., които при всичкитѣ калайдоскопически распо-

¹⁾ Сакъмуни трѣбало и да се ожени слѣдъ военнитѣ игри, които неговата японска биография изобразява сжщо като борението на юнацитѣ за царската дъщеря (*Ab. Remusat, Foe Kouè—Ki ou relation des royaumes bouddhiques, voyage dans la Tartarie, dans l'Afghanistan et dans l'Inde, exécuté à la fin du IV siècle par Chyfa Hien 1836, 98*).

ложения на разнитѣ приказнишки мотиви, набрани отъ други по нѣкога отъ аналогическо, а по нѣкога и отъ особено происхождение приказки, се въртятъ въ сжщностъ около основната тема въ историята на Вишну-Рама-Кришна, т. е. *около чудесното зачатие, чудесното порасване на юнака-Бога, и убиванieto на неприятеля, който открадва отъ самия герой или отъ баща му една или нѣколко жени.*

Би трѣбало да напишемъ цѣла отдѣлна монография, ако би искали да потвърдимъ горѣказаното съ подробенъ разборъ на поменжитѣ приказки, и да начъртаемъ специалната генеалогия, макаръ само на славянскитѣ легенди, както ще се постареемъ да сторимъ наприимѣръ това относително *легендитѣ*, които съставятъ главния прѣдмѣтъ на настоящата работа. Тѣй като поменжитѣ приказки ни занимаватъ само поради съприкосновението си съ тия легенди, то не можемъ и да се спираме много дълго на тѣхъ. Ний сме длъжни да се ограничимъ само съ нѣколко притурки къмъ горѣказаното.

Нѣкои отъ героитѣ на тия приказки се зачеватъ отъ риби, като напр. Сучченко и неговитѣ другари въ украинскитѣ приказки (*Аванасъевъ*, No. 79, прѣводъ, и *Чубинскій*, II, 252—256, *Пуликовскій* въ *Zbiór wiadomości do antropologii Krajowej*, Kraków t. III. dz. III. 69 и у *Максимовича*, Сочинения I, 516—517, зачатие отъ щуково перо се приписва на *Трѣм-сини*, отъ грахово върно—на *Покотигорошка*).

Въ великорусскитѣ приказки зачатие отъ риба се срѣща още по-често. (*Аванасъевъ* No. No. 76 и 79, *Эрленвейнъ* стр. 102), също и въ западноевропейскитѣ (вижъ прѣгледъ на вариантитѣ у *Cosquin-a*, *Contes lorrains* No. No. V и XXXVI).—Идеята за тия зачатия съвсѣмъ не се отдалечава отъ Вишнуйския кржгъ. И Вишну се е въплощавалъ въ видъ на риба. Въ такъвъ видъ той между другото избавя отъ потопъ браминския Ной — *Манушья-Сатиаврата* (*L'a Bhagavat-Purana*, trad. par *Eug. Burnouf*, III. 181. и сл.) Особенната Пурана, която е посветена на въплотението на Вишну въ видъ на риба, (*Matsya-Purana* отъ *matsya*-риба), колкото ни е извѣстно, още не е издадено на отдѣлно и не е прѣведена на никой европейски езикъ. Има само едно резюме отъ *Уилсона*, *Wilson*, *Vishnu-Purana*, pref. 51. Тоя индийски расказъ за потопъ е извѣстенъ сега въ три редакции и се счита отъ най-авторитетнитѣ учени за заетъ отъ Семититѣ. Основата на расказа се е запазила въ три варианта: въ клинообразнитѣ ассирийски текстове, у халдейския жрецъ Бероза и въ еврейската книга Битие. (Вижъ сравнението на всичкитѣ три у *Бюрнуфа*, *Le Bhagavat-Purana*, III, *préface* XXIII—LIV и у *Lenormant*, *Les origines de l'histoire d'après la bible et les traditions des peuples orientaux*, 2. ed. 1880, I, 421 и сл.). Тая роль на рибата

въ дадения случай образува частъ отъ тия общи прѣдставления за рибата-Богъ *Ea* (Оаннесъ у *Бероза*), които сж били силно распространени у обитателитѣ на влажната и приморска Вавилония. (Вижъ изображения и текста у *Lenormant*, *Histoire ancienne de l'Orient*, IX cel. I, 60 и сл., V, 232). Отъ тамъ прѣдставленията за чудесната риба, които срѣщаме и въ разни приказки, сж могли да се распространѣтъ на Западъ и Сѣверъ и направо, безъ посредството на Индия, още отъ врѣмето на *Гностицитѣ*, у които *Ea* фигурира подъ името *Iao* и се отождествява съ еврейскитѣ имена *Iahveh*-*Iehova*¹⁾. Вавилонската легендарна чудесна риба се е распространила още повече въ европейскитѣ и латинскитѣ приказки слѣдъ распространението на индийскитѣ приказки, които съдържатъ тѣй сжщо прѣдставлението за вавилонската риба-богъ²⁾.

Въ числото на издѣлнитѣ отъ индийскитѣ, буддийски или вишнуйски сказания принадлежи и украинската приказка *Покотигорошка*, която е много распространена и по мотивъ е много близка къмъ указанитѣ по-горѣ (*Аванасъевъ* No. 13, тамъ и единъ бѣлорусски вариантъ. *Максимовичъ*, Сочинения I, 576, *Драгомановъ*, *Малор. Нар. пред. и разкази* 250; *Чубинскій* II, 229, 231, 236). На великорусски е записана тая приказка само веднѣжъ (*Аванасъевъ*, т. IV, заб. къмъ No. 73, *Иванъ Горохъ*). Приказкитѣ въ тая тема могатъ да бѣдѣтъ възведени къмъ индийското зачатие на Висвамित्रа отъ жертвенния млнѣ, омѣсенъ съ единъ особенъ видъ грахъ. (*Lassen*, *Indische Alterthumskunde* 2 изд. I, 407). Въ срѣднеазиятскитѣ буддийски вѣрованія, съобщени ако не се лѣжемъ въ едно отъ съчиненията на Бичурина, които сега нѣмаме подъ рѣка, единъ отъ знаменититѣ бодисатви се зачева отъ грахъ. Въ сегашнитѣ индийски устни сказания чудесното зачатие произхожда повече отъ нѣкой плодъ (*Минаевъ*, *Инд. сказки* No. 46), *Frer*, *Märchen aus der indischen Vergangenheit* No. 22, други има указани у *Cosquin-a*, *l. cit*³⁾.

¹⁾ Въ атласа, приложенъ къмъ съчинението на *Beausaube*, *Histoire critique du gnosticisme*, т. X. намѣрваме нѣколко интересни надписа, които вмѣсто *Iao* — навеждатъ *Sabao*, *Соломона* и *Мойша* и изображаватъ *Iao* въ видѣ на аминъ; съответствено съ послѣдната замѣна въ „1001 нощъ“ двѣ жени зачеватъ отъ зѣмье, които нѣкой билъ имъ турилъ въ ястѣето, както въ другитѣ случаи — отъ риба.

²⁾ Като имаме на око прѣимущественно славянскитѣ сказанія, длѣжни сме да отбѣлѣжимъ, че въ тѣхъ чудесната риба играе особенно важна роля, най-паче въ великорусскитѣ; въ украинскитѣ приказки знаменитото „щучье веленье“ ний срѣщаме само два пѣти (*Чубинскій*, II, 88 *Рудченко*, II, 87); други единъ пѣтъ отъ магнитѣ на рибитѣ една дѣвојка става мѣдра (като Соломона). Срав. въ сѣрбската пѣсенъ отговоритѣ, които рибата дава на въпроситѣ на мѣдрата дѣвица (*Потембня*, *Обясненіе малорусскихъ и сродныхъ пѣсенъ*, II, 587).

³⁾ Ще отбѣлѣжимъ при тоя случай още нѣколко примѣра отъ чудесно рождение въ русскитѣ приказки, сходни съ индийскитѣ: Въ една приказка у *Чубинскій*, една жена навмѣта 21 сина, отъ лачи яйца, които мѣжъ ѝ билъ намѣрилъ въ гората.

Тоя мотивъ както и други нѣкои примѣри отъ чудовищно многодѣтие (у *Драг.* стр. 333, *Дванадесетъ бранія*, 336 — *четиридесетъ и единъ братъ*) напомнятъ вишнуйската легенда за началото на Ганга, споредъ която една царица родила 6 мирияди синове въ

По такъв начин въ устната словесност на източно-славянските племена ний намѣрваме цѣль редъ приказки за чудесни зачатия, които могатъ да бждѣтъ възведени право къмъ индийските, специално буддийските или вишнуйските или, по замѣна на имената въ духа на по-подирѣшия брамински синкретизмъ, на сивайските. Къмъ числото на тия издѣнки отъ индийските сказания принадлежатъ и ония двѣ великорусски приказки, които начеватъ, като сръбската легенда за основанието на Цариградъ и украинската за Палия. Разбира се, че происхождението на тия приказки може да се докаже съ пълна безспорностъ само когато бждѣтъ указани тия варианти, които сж били посрѣдниците между великорусските и индийските сказания, което може да стане само тогава, когато стане по-извѣстна, отъ колкото е до сега, народната словесностъ на срѣдне и западно-азиатските народи.

Само подиръ такова едно изслѣдване може да се отговори и на нѣкои частни въпроси, които се явяватъ при анализиранieto на тия приказки, напр. на въпроса: зачатieto отъ главата или пепелъта въ тия приказки да ли е развитие на нѣкой индийски мотивъ, (като напр. зачатieto отъ космитѣ отъ главата на Бога), както и на въпроса: мотивътъ на това зачатие намѣрва ли се въ по-старитѣ азиатски варианти отъ приказкитѣ за похожденията на чудесно заченатитѣ юнаци, или само се е привързалъ къмъ тѣхъ, като се е отдѣлилъ отъ такива сказания, които повече сж се специализирали и сж прѣминжли отъ мититѣ и приказкитѣ въ легендитѣ и нувеллитѣ като напр. повѣстъта за чудесно-заченатото момченце, което изобличава невѣрната царица. Отъ такива раскази трѣба да се е отдѣлилъ и мотивътъ за зачатieto отъ черепна пепелъ въ сръбската и украинската легенда.

Както и да е, но ний ще си позволимъ да мислимъ, че и тоя материалъ, който набрахме тукъ, е доста, за да може на негово основание да се твърди, че великорусските приказки, които ни занимаватъ и приказкитѣ на разнитѣ източно-европейски народи за Пепелешковцитѣ по главното си съдържание принадлежатъ къмъ числото на издѣнкитѣ отъ индийските сказания (отъ буддийския и новобраминския периодъ) за въплотението на божественитѣ герои. Като исказваме това положение, ний, разбира се,

една тиква (*Ramayana I, чл. 40, прѣвѣлъ Gorresio, Wilson Vishnu Purana, кн. V гл. VIII*), и могатъ да се отнесатъ, както и нѣкои похождения на многочисленнитѣ „момчета като палци“ въ европейските приказки, къмъ поглѣщанieto на дѣтето Кришна и връстниците му отъ единъ щѣркъ или змия, което поглѣщание става гибелно за самитѣ поглѣтителни. (*Bhagavata Purana, кн. X гл. XI и XII*). Трѣба да забѣлѣжимъ, като материалъ за националнитѣ отличия, че въ украинскитѣ приказки за чудесното раждане непосредствено прѣобрѣщание на растения въ дѣца не се срѣща, както виждаме това въ великорусските приказки, нето пакъ раждане на растения отъ хора като въ сръбскитѣ и италианскитѣ приказки (*Archiv für slavische Philologie, II, 637, 8*).

се държимъ отрицателно къмъ мнѣнията за мѣстното или древнеарийското, митологическото имъ происхождение и отнасяме тѣхното распространение въ Источна Европа къмъ епохата на сравнително късното проникване тамъ на индийски (сравнително нови и специално индийски, а съвсѣмъ не общеарийски) сказания чрѣзъ посрѣдството на срѣдне и западно-европейскитѣ народи.

Като поставяме по тоя начинъ въпроса за происхождението на източно-европейскитѣ приказки, които се допиратъ съ сърбската и украинската легенда и на които азиатскитѣ подобия ни доведохъ въ Индия и специално до буддийскитѣ и новобраминскитѣ сказания, ний сега можемъ да се съсрѣдоточимъ на по-специалния кръгъ азиатски сказания, които трѣба да сж служили като примѣръ, и като источници за първообразитѣ на сърбската и украинската легенда. Послѣ ще потърсимъ источниците и на другитѣ, изложени въ началото на това изслѣдване сказания: на българската пѣсенъ за самотворното дѣте, което отнема царството на Константина и на западно-европейскитѣ сказания за царя Константина, сродни съ източно-славянскитѣ приказки за Марка Богатия.

(Слѣдва).
